

АУПА '98

**СТРУЧНИ СКУП
"ОБНОВА НОВОГ"**

АУПА 98

**СТРУЧНИ СКУП
"ОБНОВА НОВОГ"**

Ауторизована излагања учесника по
редоследу саопштавања

Панчево, 29. септембра 1998.

САДРЖАЈ:

1. Сава Михајловић уводна реч	5
2. Звонко Љешњак поздравна порука	6
3. Живојин Кара-Пешић.....	7
4. Бранко Бојовић	16
5. Миодраг Ференчак	28
6. Гаврило Михаљевић	34
7. Весна Поповић	42
8. Слободан Јовановић	45
9. Драган Живковић	50
10. Борислав Стојков	52

11. Ранко Радовић	59
12. Братислав Атанацковић	65
13. Љиљана Белош	70
14. Петар Шијан	73
15. Мирко Радованац	76
16 . Братислав Милетић	80
17. Душан Јанаћ	82
18. Сава Михајловић, завршна реч	85
** Азбучни списак учесника стручног скупа АУПА 1998. "ОБНОВА НОВОГ"	86

Сава МИХАЈЛОВИЋ, дипл.инж.арх.
ЈП "Дирекција за изградњу и уређење
Панчева" Панчево
Сектор за просторно и урбанистичко
планирање и пројектовање

Џењене колеге, драги гости и пријатељи, част ми је и задовољство да отворим први стручни скуп из области урбанизма у Панчеву са темом: "Обнова новог", који се одржава у склопу наше манифестације АУПА. Пре свега бих желео да поздравим све наше многобројне госте из Београда, Новог Сада, Кикинде, Ниша и других места, затим наше угледне колеге, професоре који су нам помагали да свих ових година са АУПОМ достигнемо онај иво за који мислимо да испуњава њене циљеве, тако да је АУПА постала већ традиционална манифестација, са пет година стажа.

Дужан сам да подсетим, на основну идеју АУПЕ, да се активира пре свега архитектонски потенцијал оваквих средина као што је Панчево, али и потенцијал грађана, техничке и хуманистичке

интелигенције и свих који размишљају о граду. Постала је пракса да се сваке године разради обради нова тема, која допуњује каталог идеја за неко време кад будемо могли више да градимо. Тако ћемо временом имати далеко већу понуду идеја, него могућности, што је чини ми се боље но обратно.

Друго полазно становиште АУПЕ је било да архитекти требају да у овом времену када немају инвестиција да буду и даље активни. Они треба да пројектује, да се баве новим идејама, а АУПА је управо полигон за једну такву вежбу одржавања кондиције духа и вештине, у времену кад је инвестирање веома слабо. Толико о самој АУПИ.

На нашем данашњем скупу смо предвидели да радимо у два круга. Прво ћемо саслушати излагања, а затим ћемо имати дебату на тему свих излагача и њихових теза. Пре него што почнемо са радом, ја бих замолио вд. директора ЈП "Дирекције", господина Звонка Љешњака, да се обрати овом скупу и да упути поздравне речи свим гостима и колегама.

Звонко ЉЕШЊАК, дипл.инж.ел.
ЈП "Дирекција за изградњу и уређење
Панчева" Панчево

Пре свега, желим да поздравим све вас, а посебно да поздравим госте који су се одазвали нашем позиву да учествују да учествују на овом скупу. Задовољство ми је да Вад поздравим у име ЈП "Дирекција за изградњу и уређење Панчева" и да кажем да ће се Дирекција потрудити да и у наредном периоду буде домаћин оваквих скупова. Потрудили смо се да у овим временима која су тешка, оптерећена са много проблема, нађемо снаге да останемо на оном курсу да струка мора да буде присутна, да осмишљава, како рече господин Сава Михајловић, да даје идеје и да се те идеје, ако је то могуће, у наредном периоду преточе у нека дела. Желим Вам

успешан рад. Ми, који смо практично слушаоци или гледаоци или можда извршиоци неких ваших идеја, очекујемо да дате праве импулсе, неке идеје, а ми да нађемо начина и могућности да то у наредном периоду реализујемо, ако је могуће.

Поздрављам вас још једном и желим вам успешан рад.

Мр Живојин КАРА-ПЕШИЋ,
дипл.инж.арх.

РАСКИД ПОСРЕДИ НАС

"Модерност је увек нешто друго"
(Миодраг Павловић)
Поштоване госпођице и госпође
колегинице,
поштована господо колеге,

Реч уводничар уколико се схвати као сложеница, задуживала би ме за неко почетно омађивање, али стварност је другачија: тон уводног излагања зависи преvasходно од природе теме, а тек потом од излагачеве окретности. Радионички запис у Свескама (располажете њиме) у доброј мери је личан, али се у свим основним ставовима ослања на искуство Радионице и, наравно, на њен повод и огледно добро- насеље Стрелиште. Тај запис је и дугачак, па ћу се ја клонити препричавања - у тој сам дисциплини још опширнији него у писању.

Неколико ћу само линија повући, подстицајних, надам се, за нашу данашњу племениту преширку око начина обнове новог.

Некако се у струци планера и урбаниста, попут условног рефлекса, уврежило становиште да *више значи боље*. Свеобухватност плана, почетно проблемска, свела се на подручну знатност, а то нас је застрањење одвело у претерану уопштеност, тојест у површност. (Ни са пројектантима није ништа боље: знам једног на гласу да је у стању сместити две постеље у улазу стана). Обрнуто, мање (као) не ваља, није достојно бављења, још мање удубљивања. Проблем се, дакле, задржава на разини насеља као целине и решава једним јединим (наводно доследним) приступом. *Глобалисти*, који с висине надзиру токове, не трпе *обалисте* - оне који се баве само једном страном реке. Учесници овогодишње АУПА - смотре отарасили су се ове напасти монолитизма.

Бавили су се подцелинама насеља Стрелиште (испоставило се да их се може разабрати чак девет, што подразумева и девет различитих приступа). Међусобно мирење и усклађење тих приступа тек предстоји и ја ћу током излагања настојати

да одбраним тезу о усаглашавању као пресудном и у највећој мери стваралачком кораку процеса (То, наравно, претпоставља да се бављење Стрелишта не окончава данас, овом разменом гледишта).

Међу лаковерицама наше професије је и она да је **ново боље** (ово, дакако, није особитост наше професије, него и светом распрострањено предубеђење - **ново је упрошћена предоџба напретка**). Стога је обнова новог својеврсно признање да ново није по себи и боље (испуњава ме, признајем, поносом што се делотворна сумња у ново испољила у струци градоуређивача, а посебно ме радује да су јој панчевачки архитекти отворили претрес који ће нас приближити истинитијем вредновању урбо-искуства које није протекло, јер градска збиља не застарева).

Ново, разуме се, није једнозначно. Ваља, између осталог, повући црту између **пронађеног** (новог) и **преузетог** (или, не дај Боже, украденог). А ново насеље је увезена роба чијем значењском учинку се нисмо постарали да уђемо у траг (или томе трагању нисмо дорасли?).

Отвореност за новину? Да! Свакако! Увек! Али не за новину као подупирач нашем дремежу!

"Да би се доспело до *новог*, бележи Едгар Алан По., ваља напорно и марљиво трагати и, мада то ново представља залог највишег реда, његово досезање захтева више прегора него уобразиље". Дакле: трагалаштво и прегалаштво. Наш је савремени урбанизам пренебрегао (чак изневерио?) ту маленкост звану страст открића. Свима нам је лако доступан и проверљив пример Новог Београда: од блока до блока присутан је напор унапређивања архитектуре (истини за вољу, чешће у спољњем обликовању него у структуралној равни), али увек на истој урбаној матрици отвореног, такозваног корбизијанског блока (вредно је помена противљење таквој урбаној форми испољено у Блоку 19а, усамљеничко, па стога не сасвим доречено). Зато сам и слободан да такав образац понашања градоуређивача назовем *намесничким*: увек оран да захтева доследно повиновање његовим поставкама и *никад* спреман да размотри разлоге неостваривања истих.

Дуго се струка уљуљкивала заблудом да је *слобода схваћена као одсуство присила_незаобилазан* предуслов стварања . То трагање за одсуством присила (код градоуређивача) изврсно се подударило са

заташкавањем друштвених проблема код политичара (ново време, нови човек, нови град, нови друштвени односи- најпреча брига револуције, сваке, је раскид са старим, црвени каранфил против беле хризантеме). Време херојштине, самим чином порицања претходног, обогаљује мњење и изиграва живот сам.

У бекству од живота планира се и пројектује за утрину, за непосредни ванградски простор - генијално ново презире (до затирања!) превазиђено старо. (Другим речима, ново је покондирено против онога од чега је и у чему је настало, што у струци градоуређивача има теже последице него Маринетијеви манифести распојасаних футуриста). Превратом у просторном контексту нетрпељивост не сахне (кад једном узме маха и размере увређеничке сеобе љутих напредњака, нетрпељивост не зна да стане). Постизање *једности* захтева брисање граница, укрупњавање свих парцела (страни израз за честицу, за комадичак личног и оличњеног тла) у једно веелиииикоооо подручје. Привидно на трагу демократичности, ова уравниловка је заправо подстакнута бригом да нестане *посед* (као појава, али и као појам). *Разарање честице претвара јавност*

у непрестано трвење око пречег права на коришћење заједничког. А шта је заједничко (читај: свачије) одлучује онај ко у томе коришћењу не учествује, јер је претходно за себе изузео (и оградио!) један читав предео.

На утрини се новоградње размичу, тобож зарад тога да једна другој не сметају. Та засебност (читај: испрекиданост) носи привид независности (непосредно, оком сагледано, слободан, посредно строго условљен, до дневно програмираног живљења). Уместо да размицањем постану разуђене, зграде (гле, чуда!) постају геометријски сведене четвртасте шкатуле (чуј, шкатуле! Сандуци!) Ето којим се безизлазом заврши устремљивање на безазлени орнамент. Тај *Распадград* - слободан сам му изденути такав надимак-иде дотле да *подлога не трпи облогу*: голи бетон, недотеран после драња оплате са њега, унапређује се у естетску посласицу, лице се преокреће у наличје. Уз одсуство сваког примишљеног односа са другим, околним, зграда јавности окреће тмурну страну.

Спој тражи промишљање, док брзина остварења налаже упрошћење.

То јест: однос који се одушире стандардизацији (а који се то, осим математске релације даје до танчина предумислити?) има се занемарити, прећутати, разбарушити, укинути. Притом, драге колегинице и колеге, *смишљање*, као растреситије, показује се стишљивијим у времену него *опредмећење* (сасвим природно, јер су то два разнородна агрегатна стања). Набројте у себи пројекте појединачних зграда који су уживали повластицу да се раде пет година, па их упоредите са практично неороченим трајањем неких у градитељском смислу крајње обичних захтева. А о клизању цене пројекта (незабележеном) и цене изграђеног метра (троструком, петоструком...) и да не говоримо.

Све је, тврди се, подређено строгој уштеди у времену. То звучи као нека врста капарисања будућности. Као нека *трка са брзином* (какав несувисли појмовни спој!) у којој будућност постаје, привидно, садашњост, од чега бивамо трајно опседнути недостижањем времена. А то значи да се све више и чешће (грозничаво) бавимо отпочињањем, све ређе настављањем, а довршеним делима једва да се можемо похвалити (како њиховим

бројем, тако и исходом њиховог довршавања, јер се за многа може рећи да је било много упутније не започињати их непромишљено, а ја у таква, нажалост, убрајам и нова насеља).

Да не бих био осумњичен као заговорник неке нирване неорочености, отворено исказујем свој утисак како *хитност не одражава битност*: нити је проблем одабран мерилом истинске заострености, нити је ваљаност решења ичим зајемчена.

Она (хитност) је изазвана или политикантском проценом који потез носи више поена у очима надређених, или пак каквом другом врстом надмоћи (притиска, грубе силе) у дугом ланцу од планирања до коришћења (лишеног уживања). Онај који је у поседу пара, власти (или, чак-дипломе), самим тим поседовањем је произведен у зналца и у непогрешивог: своје отеже, друге пожурује, прети, богара, уцељује.

Исход: уштеди се једнократно при изградњи и траћи током читавог века зграде, при одржавању и у енергетском утрошку. Другим речима: уштеди се на кући, а обогали укућанин. Ако је *прекид општења цена постизања циља, журба је не само беспредметна , него_и погубна.*

Опседнутост месијанско-намесничким улогом (у политици једнако као и у струци) сужава поље истинске друштвене маштовитости (вара се стручњак који верује да друштвена маштовитост не улази у опис његовог радног места, поготову кад је реч о планеру, чије су одлуке нераздвојиве од доказа о спроводивости).

Сасвим у проблемском језгру новог насеља ваља исказати и једну озбиљну сумњу: *смишљање новог насеља незаслужено је сврстано у концепте*. Уз занемарив број изузетака, ради се о једној или о роју догми (ставова узетих "здрово за готово"). Обрађивачи детаљних планова за насеља попут Стрелишта, су користили иначе малобројне показатеље: *или на неправи начин* (не као средство провере једног или поређења више варијантних решења, него као налогодавну норму, то јест-догму), *или су их* - под притисцима силника на струку - *релативизирали до посрдности*. Бивао сам убеђиван од колега да се живе (јавном општењу намењене) подземне етаже не убрајају при провери индекса и томе сличним хармоникашким бравурама. Или су, опет показатељи били половични, само за становање и најнужније, оскудно капацитиране

ванстамбене садржаје (оне који становање разодужују или га прате), уз лакомислено изостављање управо оних који су поприште најжешће општивности, градотворних централних функција, без којих јалови насељски агломерат не може да прерасте у живо градско ткиво и амбијентално дозри. (Притом, као предвидитељи барем четвртвековне будућности, нису тој будућности понудили ни најмању просторну залиху, а и да јесу, онај задужен да је сачува први би се устремио да је развлажи). Или сус е, најзад, творци тих детаљних планова служили алатима позајмљеним из генералних планова (ако је добро за велико, што не би било и за мало!), уопштеним до неупотребљивости: примерице, густина насељености по хектару, знате, на разини Стрелишта, личи на увођење буве телескопом (или, ако вам се слика жини ближом, на насртај топом на комарца). Придев *детаљни* тиме је неопростиво изигран (пројектант, барем зна шта се ради фломастером маркером, а шта графитном мином 0,5мм).

Показатељи испражњени од сврсисходности подударни су са настојањем да се планира и пројектује за непознатог корисника (просечног човека-привид, или,

политичким речником: за објекта и овцу уместо за субјекта и грађанина). Спреман сам да се опкладим како ће овакви оказатељи бити замењени изоштренијим под притиском корисничких интереса, а не заслугом трагалачке страсти планера. Уосталом, Стрелиште није станиште будућих, непознатих и астрактних, него живих и довољно давно насељених да имају драгоцено горко искуство. *Обнова новог је сасвим обрнуто од планиања будућег.*

Од догме до догме, забрази се богме, како реже један кафански стихоклепац. Ако се догмом сматра форма из које се искрала садржина, нема речитијег примера од габаритског урбанизма. Искусили смо две крајности габарит-ритуала: а) изувијани, изоматани и изубијани, или валовито-виловити и на друге начине хировити: и б) сасвим упрошћени, испоснички уздржани (плочице, шипчице, приземице и покоји кружић. Први су, изгледа, побуна против већ помињане утрине, измишљена нужност у одуству стварних присила на лицу места. Други су израз мирења са проблемском празнином, њено прихватање као математичке чињенице. И један и други начин су, ипак, много више испољење

властите личности (темперамента, менталитета, стаа према свету) творца плана него јасан узвраћај на задати проблем: у оба вида испољења на њима, по правилу, није назначен положај улаза, нити расчлањена функција ид руга типолошка обележја. И ледина, наравно, има особенсоти, додуше скривених од летимичног погледа на картирану представу, *особености које се не могу доконати* без непосредног увида (у више наврата!) на лицу места. Али авај, та је ледина изабрана за нову изградњу управо због тога да се такозвани концепт може успоставити без излажења на локалитет. А зар није и то један од постулата индустријске префабрикације: што више под кровом творнице, (ш) то мање ин ситу? Мене то само увераа да речи *планер и плеинар* нису случајно сличне по звучности.

Габарит као *помоћно* средство - да! Габарит као неприкосновени циљ - не! Упоредите растегљиве показатеље и наредбодавне габарите, па сами извуците закључак о (не)умесности придева *намеснички*.

Смишљано како је смишљано, мислим да ново насеље не може да буде довршавано у смислу дорицања

инхерентног му концепта: *не може се довршавати оно што за темељно начело има не-спој, не-однос, не-општење*. Нешто такво може да доживи само обнову схваћену као оплодњу нечим од њега различитим, али само за њега (у овом случају: само за Стрелиште!) приређеног и само на њему римењеног (свебољкеисцелитељни лек не постоји).

Уколико се нешто не довршава тридесет година, оно је : или нечим озбиљно ометано, или је недовршиво у систему на којем почива, или је нетрпељиво рема сему од њега различитом, према другости уопште. Ако се ради и о овој трећој фалинци, то је необориви доказ да имамо посла са догмом. Јер, истина је да је се подложно дотрајавању. И концепти.

Тридесет година, је, не треба сметнути с ума, подударно са видокругом предвиђања (не и остварења, јер у нашој политици развоја нико не јемчи за "речено-ужињено") генералног, додуше намеснички схваћеног плана (још увек бољег од стања не-плана, како је задесило престоницу). А то значи: *детални план Стрелишта* (и сличних) *није доспео до окончања за читав период важења генералног плана*. Односно: део се није

зацелио у временском распону предвиђеном за освајање новог прага у развоју целине.

Не треба пренебрегнути ни околност да се тридесет година узима као корак смене генерација. Уместо је зато запитати се, најпре, ко себи даје право да зауставља токове (ако није воденичар, или енергетичар), а затим и ко има право да следећем нараштају намеће (још горе: уваљује) довршавање нечега што се оновано може осумњажити за догматизам. А уз све то и уз став истакнут као мото овог исказа, питам се гласно није ли нечувена дрскост да оно што готово трећину календарског вфека одбија допуну и преинаку и даље задржава придев *модерно* или ново?

Реч - две и о пореклу и природи те догме. У њеном залеђу су много дубљи и озбиљнији разлози (и разлози) од размакнутих (или чак произвољно разбацаних) кућа, оличени у друштвеном раслојавању: *подвлашћених је све више, док повлашћени све више троше*. Какве, запитаћете се, то везе има са новим насељем. Има са догмом: подвлашћенима прети глад, а код повлашћених нараста страх. А догма је, драги моји, чедо зебње.

Успостављање концепата се, природно, очекује од повлашћених и прибраних, а они, ето, прибегавају догмама. Можда из зебње од руље, можда из зебње од њима надређених, а можда и због тога што не могу да се изборе са обимношћу проблема, обимношћу која омета и сагледавање његових размера и поимање његове сложености.

Обимношћу којом су сатрвени пре досезања решења. А зашто је проблем голем? Због тежње да се и туђа мука понесе у своје две руке, да се одлужује о туђим судбинама. И ту се проблем своди на однос намесничког порива и допустивости (или, речено језиком политичара, на сразмеру центализма и демократичности). Не може се проблем Стрелишта разрешити без учешћа Стрелишта (не било каквог, него смишљеног, проблему и њима примереног учешћа).

Али, није за подцењивање ни чињеница да је наше делање смештено у раздобље изопачења многих светски прихваћених вредности: живот је све јевтинији, али су зато сахране све скупље, па рођаци нису завијени у црно само нестанком ближњег, него и трошком који тај нестанак за собом повлачи.

Ко ће у таквим условима опште брижности да мисли о племећењу концепта новог насеља. Па ето, ми, АУПА.

Да се, макар у најкраћем, осврнем и на укућана. Иако звучи чудно, мало њих може кућу да купи, али много њих може да је сагради. Ни у време настанка нових насеља као ни данас не може сам (па чак ни удружен) да сагради вишепородичну зграду. У све привлачне градове (а Панжево се убраја у такве) ницале су и ничу куће оних који не могу да прибаве стан кроз имућну радну организацију или као миљеници властодржаца. Са друге стране, већини оних у добијеним становима углавном се забрањује преинака и прилагођење простора. А то прилагођење је неминовност: жив садржај кад-тад се сукоби са некретнином. *Прилагођење је услов преживљавања, док је неприлагођеност поуздан знак преживелости.* То се надовезује на већ претресани догматизам градоуређивача.

У нашој средини ново насеље је двогуба позајмица: неко је негде другде позајмио његов концепт из обрасца технолошког ланца, а ми смо га таквог преузели од тог неког. Модерност је, према Миодрагу павловићу "интензитет односа

према околини". Стрелиште је, нажалост, засновано на сасвим обрнутој (прет)поставци упрошћавања. Сортирање у циљу постизања "чистих", јасно издвојених операција, које су предмет посебних поступака и обраде посебних машина-разуђеност по мерилу технологије која "сажима време". Саобраћајнице су разврстане, коловози се шире на уштрб тротоара. Све до оне крајности да један суграђанин, становник блока, има две кашике за ципеле, обележене "Л" и "Д". И тако: имамо Распад град, али се *тима сџинг* није примио у нашој средини.

Ружан, а можда и најпогубнији учинак новог насеља какво је Стрелиште: омета укорененост у окружје. Уместо да ми, кроз преинаке, урастамо у њега, оно, као нокат у месо, ураста у нас. Надноси се претећим висинама, гута нас разграђеношћу међупростора. Пада ми на ум опаска покојнога Михиза, изречена своједобно у приватном кругу: Кажи ми шта памтиш, па ћу ти рећи ко си! А шта то ми памтимо?

Углавном нанесене неправде. Углавном озледе душе. Има ли то везе са одбојним окружењем чија истоветност множине зграда то памћење не само омета

него и укида. Како онда такво окружје назвати властитим, ублежити у њега свој знак? Како му припадати, кад је његова истост у сукобу са мојом расположењском несталношћу, кад је припадање увек двосмерно, узајамно?

У једном броју радова - који су без сумње овде у већини - видећете покушај, упоран и напоран, да се Стрелиште просторно - физички зацели. Видећете спојеве, видећете наслањања нових структура на постојеће зграде. Нису то ни обична, ни произвољна наслањања, сведена на пуку грађевинску интервенцију. Она су, заправо, преобраћање једног горопадно фисијског у фузијски ток. Мени се чини да ћемо о томе још, у више наврата, овога јутра и поподнева расправљати.

Напомена: Текст је допуњен (али не и битно измењен) из барем два разлога: да би се прилагодио са говорног на писани медиј и како би се неке наговештене идеје развиле, у циљу бољег разумевања.

Бранко Б. БОЈОВИЋ, дипл.инж.арх.
ИАУС Београд

Поштовани скупце,

У једном делу ја имам дијаметрално супротно мишљење него колега Кара-Пешић; у другом делу мислимо исто. Исто мислимо о постојећим и доминантним системима вредности по којима је ново увек боље него старо, веће боље него мало и томе слично. Али, не мислимо исто о томе шта радити са оним што је наслеђено. У петнаест минута које сте ми дали да изнесем своје ставове ја ћу делом проћи кроз текст који сам претходно приложио скупу, а делом ћу учинити неке напомене у вези излагања колеге Кара-Пешића и уопште.

Моја полазна теза је да у нашим историјом произведеним менталитетима има нешто што нас изазива да све и увек почињемо изнова, да све почиње од нас. Ми који дуго памтимо, памтимо безброј примера где је ново без довољно разлога

поништавало старије, чак - не старе вредности. Наводим вам један веома маркантан пример. Јан Дубови је велико име српске модерне, корифеј српске модерне који је градио сразмерно много и добро - направио је и понеко дело које чини част целом покрету какво је нпр. комплекс Астрономске опсерваторије на Звездари.

Па ипак, иако се изразио и израдио као архитект, тај исти Јан Дубови одмах иза Другог светског рата темељно преправља неоромантичарску зграду Пошта 6 на београдској главној железничкој станици из тридесетих година која је била оштећена бомбардовањима током рата, али тако да се могла обновити. Пошта 6 је једно од ремек - дела српског неоромантизма, а иначе је дело Момира Корунковића. Јан Дубови је ван икакве сумње уништио једно ремек-дело али притом није створио ништа више од конфекцијске архитектуре модерног израза, није створио своје ремек-дело. У времену у коме он то ради цео поступак се сматра дозвољивим, нормалним, оправданим. Ми данас мислимо битно другачије - ми данас мислимо да је то неоправдано као интервенција и неморално као чин, ми би данас чували ту пошту исто онако како данас чувамо зграду Заједнице

ПТТ-а коју је у истом маниру градио тај исти Коруновић. Притом, ми нисмо консеквентни- ми се данас не боримо да се Пошти б врати првобитни изглед што би била и божја и људска правда.

Због тога што ништа не почиње од нас, па чак ни ми сами, износим став да оно што наслеђујемо морамо завршавати у складу са изменама или новим потребама, да оно што наслеђујемо не треба поништавати, не треба игнорисати. А ми најчешће радимо управо баш то.

Очекујући почетак нашег скупа, погледао сам изложене радове студената. Квалитети тих радова су за другу и другачију расправу, али хоћу да кажем и о томе неколико речи, сасвим узгред. И површан поглед на те радове показује да се у наслеђено урбано ткиво улази на начин који је по мени непримерен - у наслеђено ткиво се улази објектима који су другачијег волумена, другачије форме, другачије боје и др., на начин дакле који је амбијентално непримерен. Другим речима, и овде се ради о покушају потпуног негирања наслеђених вредности макар да су оне само материјалне.

Мислим да је то негирање свега што је наслеђено погрешно и као мишљење и као

градоградитељска пракса. Мислим да је честито или честитије да се вредности сакупљају и једне другима додају, а не да се стално почиње са новим и непровереним да не кажем помодним "вредностима" које трају годину-две дана јер градови се не граде ни данас за данас, ни данас за сутра, већ данас за веома дуго време у будућности.

Зашто мислим тако како мислим? Зато што је за радикалну промену неке праксе потребна радикална друштвена промена (која не мора доћи само револуцијом), а такве промене у нас једноставно нема. Хтели ми то или не, свиђало се то нама или нам се не свиђало, систем који смо имали делује и даље по инерцији и ми једва да имамо нешто другачију ситуацију од оне која је деловала до јуче. Ми смо колико до јуче имали средства само за станоградњу, истина у државним фондовима, концентрисана и веома велика средства. Сада је ситуација нешто другачија - државних фондова више нема, али ми и даље имамо само средства за стамбену изградњу, средства приватна и у огромној дисперзији. Решава се само стамбени проблем грађана, раније силом државе и њених фондова, сада силом веома различитих индивидуалних стамбених

потреба. Притом, градови немају средства, тј. фондове за реконструкцију, нема фондова за изградњу инфраструктурних система јер у комуналној области од 1941. године имамо неекономске односе. Према томе, ми данас живимо у варијанти система за коју нисмо ни стручно ни организационо припремљени, па се политици због тога чини да ће нешто можда постићи пост фактум, тзв. легализацијом што је илузија са веома тешким последицама, пошто за легализацију није потребно ништа више од најцрње бирократије, па ни она не може да спречи да сама идеја о легализацији не доживи колосалан неуспех.

Како се изражава наша неприпремљеност за време које је наступило и које живимо данас. Некада, стамбени фондови су покривали велики део средњег сегмента стамбене тражње и непокривени су били станови како минималног, тако и максималног стандарда.

Данас је целокупна стамбена тражња остављена сналажењу грађана па је стога грађанима-градитељима требало понудити велики избор локација и велики избор опција - од минималног до максималног стана, за свачију потребу, за свачији цеп, за

свачији укус. Уместо тога, политичка и урбанистичка бирократија је грађанима понудила две-три тзв. уређене локације са парцелама од 4-6 ари са зградом П+1+Пк, понудила је две -три варијанте истог, што никако не одговара структури потреба градитеља који у одсуству одговарајуће понуде граде како једино могу - бесправно. Понудити грађанима оно што они не траже, а притом бити на становишту да су грађани луди, па не прихватају понуђено - то може политика и струка која је потпуно отуђена од живота и потреба грађана, јер ако је ишта тачно, тачно је то да грађани нису луди што не прихватају понуђено (као начин и као место), тачно је то да грађани веома добро препознају своју потребу и начине да је задовоље.

Због свега што је изложено, ја износим тезу да ново пре свега треба завршавати. У временима која су за нама законодавац се играо са нама, рекао бих више из незнања него из лоше намере. Урбанизам је урбанистичким законом третиран као синтеза, па нас је терао на то да наши планови буду све комплекснији, све интегралнији. Са друге стране, законодавац је активност ефективног

уређења простора као што су арондација и комасација, водопривредне и друге основе, па чак и саму урбану изградњу решио низом других закона. Планирајући дакле интегрално колико је било могуће, ми смо планирали и становање, и трговину и занатство и школство и здравство и осталу социјалну, али и комуналну инфраструктуру, а од тога реализовано је само становање, јер је друштво само за то имало пара. Истина, у једном времену постојали су СИЗ-ови за све и свашта, али је већина СИЗ-овских пара ишла на функционалне расходе делатности, а не у инвестиције. У датом привредно-системском оквиру рођена су дефектна насеља, чак читави градови, дефектна не по нашем знању и умећу већ по социјалном окружењу у коме смо радили.

Друга фаза се односи на наше сељачко искуство. Ако погледамо како се данас гради, и индивидуално и колективно, свуда видимо да не важи принцип по коме је граница грађанске слободе, слобода других. Коначно, посељачење градова у свему већ је деценијама једна од истина о нашим градовима.

Трећа фаза коју износим је систем идеолошких ограничења, који је деловао у две равни - равни струке и равни политике.

Прво идеолошко ограничење је ограничење у идеологији струке, а оно је тројако. Најпре, то је *ограничење у теоријској мисли* модерне која је радикална и која је као и већина модерних покрета била повезана са левим идеологијама. Сетимо се само Корбизијеа који има идеју да из доктринарних разлога руши целе градове. Ми смо Корбизијеа прихватили у целости - и као мишљење форме и као мишљење проблема архитектуре и урбанизма, ми смо на њему учили и васпитавали се и усвојили га у целости упркос многих и оправданих критика.

Деценијама у шанси да се градитељски потврди цела струка планера и урбаниста упала је у једну суштинску замку и док из те замке не изађе она неће моћи да уђе у борбу за рационалан систем друштвених вредности у производњи односно изградњи простора. Та замка је најчешће схватање међу планерима и урбанистима да је урбанизам оно што се нацрта. То међутим није тачно - то што ми нацртамо у најбољем случају је некакав концепт, а урбанизам је стварно само оно што се

изгради. Ми у тој заблуди живимо, јер смо оуглали на то да се у нас доносе деценијама само закони о папирном ритуалу - званом планирање, док је право и власт реализације планова дато другима. Ти други су нека врста бирократског апарата која извршава урбанистичке планове, па по томе има урбанистичку функцију, али најчешће нема ни знања, ни праве свести о томе шта ради. Са друге стране, ми као струка више немамо свест о томе да је бављење урбанизмом не (само) производња планова већ стварно грађење града.

Треће ограничење у идеологији струке је потчињавање вредносном систему левих идеологија, по коме је ново боље него старо, веће боље него мало итд, а што је све било подржано или, тачније, део вредносног система укупног друштва у коме смо радили.

Идеолошка ограничења у сфери политике, у основи су двојака.

Први систем ограничења био је егалитаризам ранијег политичког апарата који је поједностављено речено, деловао отприлике овако: преселићемо огромну масу сељака у градове, а пошто их све поједнако волимо, свакој породици даћемо по 50 м² стана, па ће народ бити срећан, а

свака породица ће у тих 50м² стана моћи да има по осморо деце. Разуме се да се овде ради о утописком промишљању проблема, а систем какав је био сам по себи је био неодржив и морао је да се уруши и коначно сруши, сам у себи.

Друго идеолошко ограничење у сфери политике је следовало тада постојећим привредно-системским решењима - наиме, огромне паре у државним стамбеним фондовима нису могле градити ништа мало, већ напротив 5.000, 6.000, 10.000 станова оједном и са мером безобзирности, коју толика моћ "природно" производи, безобзирности према самим станарима.

Урбанизам као пракса производње простора има своју датост, своја привредно-системска опредељења која споља одређују оквиру урбанистичке делатности. Међутим, у изградњи тог система привредно-системских одређења ми уопште не учествујемо - политичка структура нас не позива јер свесно монополише политичке одлуке, а ми се за то учешће као струка не боримо, јер немамо колективну свест о значају тога и јер за то нисмо оспособљени. Како изгледа тај друштвени оквир који нам се намеће, покушаћу да прикажем на једном београдском примеру.

Иако има велики и све већи урбанистички значај, изградња привремених објеката у Београду изузета је из праксе урбанистичког планирања - о томе брине део управе који се бави урбанизмом, а како се брине то се у граду веома лепо види. Ствар је процене да ли је то добро или није. Ја мислим да то није у реду, иако је то у београдској пракси прихваћено, а није у реду због изразитог урбанистичког значаја овог облика грађења данас. Није у реду и зато што привремени објекти постављани на начин како се то ради у потпуности мењају слику истакнутог уличног паноа града, слику градског приземља, функцију пешачког саобраћаја и много другог.

У логици привременог је нешто мало, лако, што се може брзо амортизовати. Али, у једном времену политички актер није хтео да каже колико је то што припада привременом објекту - 5, 8 или 15м² и тада је привремено достигло и 150 па и 200.000 м². У мојим фајловима налази се оглас општине Палилула о изградњи толиких квадратура, да би се капитализовала велика градска инвестиција у Вишњичкој улици, што је оправдано. А зашто се иде са привременим објектима? Једноставно, за

изградњу сталних објеката потребан је ДУП кога ради град, то је велика јавна процедура, дуготрајан посао. А привремено је практично изузето од јавних процедура, то је чисто општинска надлежност. А када се објекти великих површина и волумена изграде као привремени онда они у свакој нормалној планерској процедури морају бити третирани као стечена обавеза. На тај начин привремено дозвољава или не дозвољава да се гради стално, оно што се ради практично без јавног увида дозвољава да се гради оно што подлеже јавном увиду и томе слично. Тако се прави урбанизам мимо урбаниста и још горе - мимо грађана тј. мимо њиховог увида, а често и против њиховог интереса.

У једном другом тренутку политички фактор је донео нови пропис који је киоске ограничио на 9,5м², а привремени монтажни објекат на 30м² (Одлука о условима и начину постављања привремених објеката на јавним површинама, Службени лист Града Београда бр. 23/1994.). Па ипак, иако је све решено и све јасно ми као мање монтажне објекте имамо и објекте од армирано бетонског скелета, евидентно знатно веће од 30 м², који имају приземље и поткровље

и то не само у Земуну. Ја не браним Шешеља, али било је "на Шешеља повика, а остали месо носе", јер се широм Београда ради тако исто или слично. Сада је политички фактор начинио другу кардиналну грашку. Знамо шта је киоск, шта је тезга, шта је мањи монтажни објекат и сви председници београдских општина имају иста права што је јако лепо, осим што Београд није свугде једнак. Београдски простори нису поједнако вредни простори, па дакле није све једно да ли неко има власт у центру Београда и старом Земуну или на периферији Вождовца, Чукарице, Звездаре. Ја мислим да они председници који имају центар Земуна или центар старог Београда имају много већу одговорност од оних председника који такве просторе немају. За осуду је оно што се десило у Земуну, али ми и на Теразијама имамо 30 киоска што је такође за осуду, а тако је и на свим најважнијим уличним потезима у Београду.

Ту негде ми се налазимо у фундаменталном неспоразуму са собом и друштвеним, односно социјалним окружењима, примајући на себе и оно за шта нисмо криви. Када се упропасти град на начин како сам изнео напред онда грађани грде нас, а ми не унемо да се

одбранимо, па чак ни да се бранимо. Ми не успевамо да објаснимо јавности да постоји разлика између тешког посла урбанистичког планирања и лаке бирократске игранке зване општински урбанизам, у коме чиновник ради што му газда каже. За нешто страшно сулудо, бесмислено, антикултурно, антиурбанистичко, за индивидуалну стамбену зграду на равном крову куће у Бранковој улици постоји уредно издата грађевинска дозвола коју је издао општински орган управе. Је ли то кривица урбаниста и урбанизма или чист волунтаризам разуларене бирократије?

Да се вратим основној теми. По мом схватању ми смо покушали градове да градимо на један, рекао бих потпуно антиурбанистички начин. Развој градова има своју логику, своју економију, своје законитости. Ми смо све то поништили желећи насеље који би проистекло из неког платонског, потпуно нематеријалног односа према граду. Све што је град у нас већ шездесет година је изузето из нормалног економског мишљења града - станарине су биле неекономске, цене комуналних услуга и сада су неекономске...

Шездесетих година врши се национализација градског грађевинског земљишта са декларисаном намером да се рентни диференцијали усмере у развој градова. Национализацијом се укида тржиште земљишта, па је нејасно како се може појавити рента ако тог тржишта нема. Рента постаје потпуно волунтаристичка категорија. Рента постаје оно што неко каже да је рента или што се у форумима договори. На таквом односу према граду, градови се апсолутно не могу градити, бар не као смислене и логично развијане и функционалне целине. Због тога ми данас имамо центре где им није место, саобраћајнице где им није место итд. А све то само зато што смо град истргли из логике социјално условљеног развоја и препустили га волунтаризму општинских врхушки.

И какав је резултат, данас? Ево како то изгледа.

Узмите за пример девет блокова центра Новог Београда. Шездесетих година донет је детаљни урбанистички план и одмах се кренуло са реализацијом. Тих година, београдска оператива градила је од 10-15 хиљада станова и у принципу није било проблема да се ти блокови у целини

изграде, а они су већ деценијама незавршени. Зашто?

Одговор је доста једноставан. Фондови су били потпуно централизовани, али је сваком председнику сваке општине требало дати помало пара, колико да се човек не љути и буде успешан - мало онеме на Чукарици, мало онеме на Вождовцу, мало онеме на Звездари, мало онеме у Земуну... И тако уместо да градимо и завршавамо град ми смо га разваљивали. Имали смо и градско грађевинско земљиште, и капитал за станоградњу нешто касније и капитал за изградњу пословног простора, па ипак место целовитих и јасних потеза ми смо у великој дисперзији градили свуда и свашта, јер је нестала основна логика изградње града, по којој градови расту и развијају се. Једноставно: градећи насеља, ми смо изгубили градове. Све што је наведено, спада у политичке, а не у стручне одлуке. Зато су наши градови такви, какви су, а не зато што су их планери осмислили овако или онако.

Радећи у уређивачком одбору часописа "Изградња" дружио сам се доста година са Крешом Мартинковићем. Негде пред смрт нам је рекао: "Господо, ја ћу

ускоро отићи са овог света, а пред крај живота сам спознао истину о нашој струци- сваки архитект мора имати свог фараона и сваки фараон мора имати свог архитекту. У нашем друштву било је много фараона, а какви су фараони такви су им и архитекти. Просвећени фараони бирали су праве архитекте, непросвећени фараони су се задовољавали земљацима, рођацима... Данас се налазимо у критичном времену у коме нема фараона. Фараона нема, али има инвестиција. Статистике показују да грађевински материјал трошимо као у најбољим временима. Само што је некада 90% тог материјала ишло кроз централизовану фондовску изградњу, а данас се скоро 100% станова гради индивидуално и у великој и по град штетној урбанистичкој недисциплини, а иначе углавном по ближој и даљој периферији града, чиме се разваљивање града наставља. У време када се то могло, није се мислило на комфор грађана и буџет њиховог слободног времена, на комфор њиховог путовања од и до радног места, а данас се о томе не може ни размишљати. Разваљивање града се наставља, а ми као друштво нисмо ни близу тога да легитимне интересе наших грађана и њихове интересе

да граде, уведемо у неки систем друштвено рационалне организације производње градског простора који би био урбанији, економичнији, цивилизованији.

Међутим, ја налазим да достигнути ниво развоја наших градова има и неке квалитете - у нас се каже да свако зло има и своје добро. Позната је ствар да се у зрелим фазама урбанизације - тј. у тзв. квалитативној урбанизацији, са општим порастом градског стандарда расте и величина градског ареала, јер расту и развијају се градске функције. Наши градови су својим екстензивним развојем већ освојили простор који је довољан за веома дуго време у будућности. Зато би било добро када бисмо имали друштвене инструменте да полагамо умирујемо и коначно зауставимо даљи територијални раст градова путем инструмената активне земљишне политике. Нажалост, ми такве политике немамо нити политика то препознаје као проблем. Зато градови настављају да се неконтролисано шире. У Београду то отприлике изгледа овако. У контактаној градској зони обавља се промет пољопривредног земљишта. Закон о премеу и катастру обавезује надлежне службе да све промене парцелације и

власништва спроведу кроз катастарски операт општине. Службе не спречавају промет земљишта, јер из пореза на промет пуне буџет. О свему томе урбанисте нико ништа не пита, јер пољопривредно земљиште није њихова надлежност. А када се на тако добијеним пољопривредним парцелма од 5, 6, 8 ари појави масовно бесправно грађене куће, сви се прво сете урбаниста. Али тада најчешће нема лека. Улице ширине 2-3 метра и парцелацију која је настала деобом пољопривредних парцела више ни Бог не може да претвори у град. Наше банке с обзиром на околности, нису спремне да уђу нешто слично ономе што су банке радиле пре рата. А пре рата банке су биле фактор рационалне урбанизације Београда - купујући сирово земљиште од сељака оне су радиле парцелационе планове са улицама профила 2+6+2 метра и исте парцеле препродавале. Банке су зарадиле продајом парцела грађанима и свако је зидао шта је могао и хтео - вилу или собу и кухињу, али је град добио урбанизован простор који се касније може даље развијати комуналним опремањем, изградњом квалитетнијих објеката и другачије. Тако је нпр. настало насеље Кошутњак у Раковици акцијом суботичке

дирекције тадашњих југословенских железница, а за потребе смештаја чиновника тадашње железнице. Ми међутим, не умемо да урадимо ништа слично, ми пуштамо да нас стихија носи, кроз наведене механизме одливају се огромна средства градске ренте, а градови живе у беди и уз потпуно израубоване градске инфраструктурне фондове.

Центри наших градова такође су се развијали дефектно, зато што у њима није било аутентичних градитеља градских центара. У пракси изградње балканских градова то су били трговци и занатлије. Код нас је право на градски центар често административно, а не функционално право. Ево примера. Скоро свака друга кућа у Кнез Михајловој улици је Руднапова кућа добијена национализацијом. А "Руднап" тргује рударским и грађевинским машинама, што вам пружа јединствену прилику да се са женом или девојком прошетате Кнез Михајловом и успут купите две-три рударске машине колико да вам се нађу при руци, злу не требало. Али притом имајте у виду да то можете урадити само до три сата поподне, јер се тада све затвара. Сулудо је али је тачно - направљена је веома скупа реконструкција

Кнез Михајлове улице и уместо да у њој бизнис траје, ако не 22 сата, оно бар 16 сати дневно, код нас се све осим приземља затвара у три сата поподне. Градска рента, односно оно што ми под тим подразумевамо, је таква да никога не терамо на то да ради 20 сати дневно.

У тексту који сам приложио навео сам и неколико примера незналачких и антиурбанистичких интервенција. Први пример је жеља неких Новобеограђана да од девет централних блокова направе прави градски центар, враћајући се традиционалној улици. Ја сам израчунао да су улични фронтови тих девет блокова укупне дужине од 16.800 метара, што би опет одговарало улици дужине 8.400 метара са континуално изграђеним фасадним платнима улица, а то је опет двоструко дуже од два потеза који данас задовољавају потребе целог Београда. Ти су потези Калемегдан-Славија и Булевар Револуције. Онима који имају илузију да ће од улица ширине 80 метара да направе праву градску чаршију остаје да се надају, а ја сматрам да ће то да им се деси тек онда када Новобеограђани буду имали доходак од бар 20.000 долара по глави. Дотле, трансформација постојећих блокова

грађених у најбољем корбизијанском маниру у блокове са традиционалним улицама неће бити ни оправдана, ни могућа.

Као други пример, узео сам блокове 45 и 70 где су поред станова сазидане и гараже. Од стамбених пара, Грађани су једва намакли паре за станове, а гараже су већим делом остале непродате. Непродате станарима, разуме се. Оне су ипак продате као пословни простор и то не привремено, да их грађани откупе кад отплате станове, него за стално. Тако су сада у гаражама паркиране самоуслуге, магацини, дисконти, а грађани возила паркирају на зеленим површинама. Ни урбанисти, ни грађани, нису могли да спрече продају тих гаража у пословни простор, па дакле ни уништавање структуре насеља.

Због свега што је изнето имам страх да живимо у менталитету и времену у коме се више руши и разграђује него што се ствара и гради. Плашим се да живимо реплику 1945. и непосредно следећујућих година када се око нас уништавало, а мало или нимало градило и стварало. Мислим да је то дубоко погрешно из свих наведених разлога, из разлога што су блокови Новог Београда већ постали наше наслеђе.

Да закључим. Добро је што се на АУПИ покреће једна овако важна и актуелна тема. Поводом разматрања те теме ја се изјашњавам за завршавање новог, а не за његово потпуно и најчешће неоправдано негирање. Вештина живљења и стварања је у сталном, континуалном продуковања вредности, а не у сталном поништавању оног што је већ остварено и достигнуто.

Толико од мене за овај пут.

Мр Миодраг ФЕРЕНЧАК,

дипл.инж.арх.

Министарство Грађевина Р. Србије
Београд

ОБНОВА НОВОГ ИЛИ ОБНОВА УРБАНОГ ПРИНЦИПА

Својим излагањем, када се ради о опису стања и реалних проблема урбанистичке дисциплине, предговорник Бранко Бојовић ми је пуно олакшао посао због аналитичности и свеобухватности са којом је потпуно исцрпно описао ситуацију, тако да ја немам потребе да у то улазим, јер је све то потпуно и одмерено покривено.

Тако себи могу да дозволим нешто импровизације на мало општије теме од ових, са надом да ћемо се разумети.

Чини ми се да није лоше увек понављати она запачања која вас највише брину и највише вам концептуалних проблема задају. Овде је "Обнова новог" та тема која нам један проблем непрекидно враћа и тражи да се према њему одредимо, да видимо о чему се ради, шта је ту,

заправо, у питању.

Ова АУПА се радом и темама поново веома везала за прошлогодишњу. То је заправо иста тема само што је ове године структурирана на такав начин да се може јасно и видети. У том смислу "обнова новог" је инспиративна и за оне који се овим проблемом професионално не баве. Заправо, мислим да се ни ја професионално не бавим теоријом овог проблема. Ово су од моје стране, ипак слободне варијације које ће те ви љубазно да сагледате, на чему сам вам унаперд захвалан.

СЕЗОНСКА ОБНОВА; ДА ИЛИ НЕ?

Али, казаћу кратко што сам мислио да има смисла рећи поново. Ми овде говоримо о обнови новог, а то има пуно могућих слојева и пуно димензија. Неке од њих би могле да вас чине задовољним а неке и да вас узнемиравају. Мене ових година нарочито, плаши то што видим да се архитектура па донекле и урбанизам лагано ипак поимају као сезонска дизајн ствар на најповршнијем нивоу, која од јесени до јесени поприма своје пролазне карактеристике које ће бити, ако се

организујемо и објављене (за идућу пролећну сезону архитектура ће бити таква и таква, а за јесењу сезону архитектура ће бити таква и таква). Неке резултате тога сам имао прилике већ и да видим. Неки су новоизграђени објекти већ после две године постали смешни са својим сајлицама са својим чудним плеханим стварима које су се те сезоне носиле, а већ следеће не.

Дакле и то је нека "обнова новог" која је посао професионалаца у тој области и ја само кажем једну своју грађанску реакцију на једну нову естетску слободу од које би и архитектура морала јако да се дистанцира, а урбанизам нарочито, или на које ваља рачунати у време брзог преноса стереотипа.

НОВА СТАМБЕНА НАСЕЉА - ГЛАВНА ПРЕОКУПАЦИЈА ПРЕТХОДНЕ ФАЗЕ

Међутим, У нашој "обнови новог" се заправо не ради толико о стварној обнови јер би она могла да се појави *у два случаја*:

- или да се ствари тако стреловито мењају да је заиста потребно то прилагодити већ данас новим ситуацијама и трендовима;

- или је производ био толико несолидан да се шавови једноставно парају, па као и одело, иако је ново морате га обновити.

То су начелне ствари за архитектуру, а рекао бих и за урбанизам уопште, али ми овде не говоримо о свему, ми овде говоримо о обнови нових насеља. Нова насеља, оно што под тим подразумевамо, су велике нове урбанистичке целине које смо произвели задњих година (узмимо оријентационо четрдесетак), ниодчега па до њиховог коначног постављања у простор или коначне урбане употребе. Та насеља која су доста велика и којих ми имамо прилично у свим градовима (у Београду нешто више, у Панчеву нешто мање) јесу ипак наша карактеристика - јер су била главни мотив и главни стереотип урбанизма у коме сам ја провео свој век. Дакле, оно што смо ми радили била су првенствено нова насеља, нова стамбена насеља, а неки концептуални деривати тога су били центри или неке друге урбане функције, али главни стереотип мог радног века је био *ново стамбено насеље*.

Та нова стамбена насеља ми заиста сада не обнављамо - ми њих довршавамо,

довршавамо их зато што такве творевине нису имале до сада, а нити би икада имале шансу да се доврше саме по себи.

Због чега нису? Због тога што је у њихову основу уткан један промашај, једно погрешно схватање, једна опсена која се у Европи у овом веку за кратко појавила као чињеница и која је стицајем околности у нас потпуно завладала. Верујем да ме разумете сасвим добро шта сам хтео да кажем, али ћу то ипак изразити са неколико нових реченица.

ШТА ЈЕ ГРАД?

Дозволите ми сада да кажем оно, ону неопростиву ствар коју урбаниста никада не изговара, а то је шта ја мислим да је град. Рекао бих да онај град који ми познајемо као специфичну основу наше врсте - хомосапиенса или нашег друштва ако хоћете, има једну кључну технолошку особину. Та кључна технолошка особина града у којем, врло озбиљно и врло широко наша врста почива, врло једноставно, јесте појединачна кућа, која је ситуирана, у колективну мрежу комуникација.

Та два појма се у људском граду врло јасно препознају и диференцирају. Тако је

то од увек било, а тако је и данас. То је, истичем, главна техничка и физичка особина свакога града. Показаће се да је и много више од тога.

Десило се почетком двадесетог века, са укрупњавањем моћи и капитала, да су људи за један историјски тренутак поверовали да је можда и неки други принцип у граду доминантан, могућ и пожељан и прилагодили су једно ново виђење урбанистичке технике и урбанистичког концепта на један дизајнерски тоталан приступ ствари. Ту се за тренутак помислило да би интелект, организација и капитал могли ову једноставну и впримитивнуг основу града (појединачан партикуларан објект, у заједничкој комуникационој шеми) да доведу до нечег много сложенијег, много достојнијег хуманих претензија.

У урбанизму је прихваћено да је дошло до ситуације у коме ми као мудри, организовани и моћни људи господаримо много већим бројем урбаних елемената него што су то појединачна кућа у колективној мрежи комуникација и на тој основи је концепт једног тоталног, или новог и доброг, дизајна у врло великој мери

и урађен.

Где је наш проблем? То је као дизајн успело у много случајева, али у појединачним деловима и у појединачним зонама. Међутим то су ипак само укрупњене честице једног истог универзалног урбаног механизма и никад се није десило ништа друго. Чак и када су те честице биле највеће - оне су ипак биле само укрупњене, појединачне или посебне зоне, уклопљене у онај исти комуникациони систем града који јесте дозвољавао и данас дозвољава непредвиђене и неограничене контакте и везе између лица и институција. У нас је незгода и не само у нас, али узеоћу наш проблем, била у толико непријатнија јер смо поверовали да се тај принцип може применити на све, да га треба мименити и на постојеће делове града.

Збиља, нема много случајева, или бар мени није познат случај да се принцип новог насеља и технологија његовог замишљања и пројектовања стварно пренесе и на постојећи град. Ми смо тај грех урадили, а наш такозвани детаљни урбанистички план је производ тог греха. Тада смо помислили да концептуализовање

једне механичке, али тотално дизајноване, слике квадрата (који би могао да буде нови блок са елиминисаним свим његовим манама) заправо идеал урбанистичког приступа ствари, затим смо то умножили на детаљни план, затим је тај ођек прешао на генерално планирање и на све друге врсте планова.

Ја сам онај урбаниста који мисли у таквим тоталним схемама, ја сам онај урбаниста који сматра да се из размере у размеру креће на све општије и општије нивое. Али у суштини је то једно те исто, неопходно је да моја слика блока буде врло детаљна, али је моја обавеза и да слика насеља такође буде пођеднако детаљна и јасна, па ћу и код генералног плана само због величине прихватити приказ у размери један на двадесет хиљада, али би и то била у суштини једна потпуно прецизно исцртана и детерминисана ствар, и тако све до просторних планова Србије ако хоћете.

Наш проблем и проблем наших нових насеља се, по мом мишљењу, садржи ту и оно што ми сада радимо, а што је између осталог технички покушано да се спроведе на Стрелишту и АУПИ јесте: како сад кренути у један обрнути поступак.

Сада треба један тотално замишљен (а не завршен) концепт, вратити и одмотати клупче и времоплов уназад, вратити га на појединачне иницијативе, појединачне концепте, појединачне објекте, партикуларне зоне и целине кроз мрежу улица - неби ли се у том плурализму њихове индивидуалне аутентичности и њихове комуникације догодило оно што се сматра да овом граду и овом концепту недостаје.

И то је за мене читава прича. Значи, ова АУПА је била једна од етида, један од покушаја да се на тему обнове изворне и исконске основе града више него "обнове новог" нешто уради. То је био покушај лишен конкретних инвеститора или конкретних ставки и иницијатива, некад по мало академски, међутим, важно је питање да ли он неки резултат који се може практично валоризовати и који се може употребити?

ШТА ЈЕ ДОНЕЛА АУПА?

Дозволите ми да, што се мене тиче, закључим да је поступак који је овде спроведен интересантан и успешан. Стрелиште у целини, је било, подељено и адресовано на једанаест, дванаест тимова,

где је та техника исецања и међусобног откидања тоталитарних веза сваког појединог дела била, као и увек, у раној фази проблем за себе. Овде се поступило на врло једноставан начин, (једноставна решења су по некад врло добра) тако да је из целине која има постојеће стање има своју потпуно дефинисану стварност, дакле има и свој програм има и свој живот, има и свој контекст и своје решење, извршена је подела на већи број целина које су се благо преклапале.

Затим су жребом, (зашто жребом а не по афинитету?) учесници извучили коју ће од А, Б, Ц, Д, Е, ... целина добити, с тим да је њихова дужност била да воде рачуна о целини, о контексту за своје јединице и о својој јединици као детаљу. Моје мишљење је да је то дало врло добар и врло занимљив резултат. Мислим да је чак и техника жреба имала своју добру страну, јер се ту полазна грешка око тога да је нешто можда атрактивније у насељу, а нешто друго атрактивније од преосталог, па да само то привуче конкуренте - *избегнута*. И заиста је доказано да је сваки део града, стварно сваки део града, прича за себе и да може за сваког архитекту да постане изазов и инспиративни мотив, а да концентрација

мотивисаности на малу површину (уместо несавладивих величина и комплекса) помаже.

Сада нећу дужити, са даљим објашњењима, али бих рекао још ово:

тај метод рашчлањавања насеља на већи број његових саставних делова а затим враћање назад индивидуалног резултата (који је могао да неограничено дивергира од почетка али показало се да није), с обзиром да њих све води једна заједничка основа стварног стања, доводи до тога да ви сада можете да сада од тих десет скица и радова успешно формирате један програм и једно упуство за даљи развој ове зоне, па чак и за његову ревитализацију на његовој реалној основи.

То је резултат који је превазишао моја априорна очекивања и који може да надокнади све уложено у досадашњи рад, ако се искористи у даљој обради и унапређењу Панчевачког дела "Стрелиште". Ако не, онда се захваљујем на теоријском доприносу који овде неоспорно постоји.

Проф. др Гаврило МИХАЉЕВИЋ

дипл. економиста

Архитектонски факултет у Београду

ОБНОВА НОВОГ - ВЕЛИКА СИНТЕЗА

Појава и оцена градоградитељства Модерне

Да би одговорили на контроверзе Модерне и Постмодерне и изнели став о обнови новог, нужно је претходно дати бар глобалну оцену градитељства Модерне. Ова оцена, може се дати само уз анализу услова који су генерисали тако радикалан, чак револуционаран приступ градитељству тридесетих година овог века.

Индустријска револуција у пуном замаху током 19. века и почетком 20. довела је до урбане револуције са свим негативним последицама експлозије градова, изградње нехигијенских насеља уских улица, великих зграда претрпаних радничким породицама без нужне инфраструктуре, са честим епидемијама и

тешким облаком чађи и отровних испарења индустрије над градовима.

Након катаклизме II светског рата и разорне економске кризе 1929. године, у еуфорији обнове и градитељства, на крилима прогресистичке философије, науке и уметности развија се један нови, радикални, чак револуционарни поглед на свет и организацију једног новог друштва рационализма, слободе духа, раскидања са формализмима свих врста у трагању за суштином, за правим, основним вредностима. Овако схваћена Модерна, имала је своје давне претече још у античкој Грчкој када су њени аргонаути раскидали са трибом (племеном), аристократијом, па чак и религијом, да би само слободан човек, само слободни ум узлетео на крилима прве информатичке револуције до бескраја васионе, апејрона-материје и енергије (Талес из Милета), атома (Демокрит), те благодети демократије (Солон), потом у ренесансу и коначно у великим масовним покретима просвећености, емпиризма и рационализма 19. века. Трагајући за извориштима Модерне и раскидајући са тешким наслеђем прошлости, јавио се опет велики покрет рационалног духа и слободне мисли,

који је резултирао променама у свим областима живота - посебно у уметности - енформел, философији, па и градоградитељству.

Коначно 1933. на конгресу CIAM-а (Congres Internationauh d' Architecture Moderne) у Атини, донета је Атинска повеља (La Charte d' Athenes) са поруком: "Кључеве урбанизма чине четири функције: становати, радити, разонодити се и саобраћати", чиме се и град третира са раздељеним физичким структурама. Жеља за градом сунца са пуно зеленила намеће изградњу високих самостојећих објеката који су преплавили скоро све градове света. Овакви објекти и насеља грађени на слободним просторима, у великим серијама станоградње, поговодали су, посебно, тоталитарним друштвима фашизма и комунизма са концентрисаним средствима, организацијом грађења преко великих фирми, са новим системима градње, задовољењем великог броја стамбених потреба, у нас без пратећих централних и осталих неопходних садржаја, што представља једну од слабих тачака градова и насеља Модерне.

Модерна је тако развила један особен облик градоградитељства са

великим очекивањима и прекрасним теоријским поставкама, али се показало да је пракса убрзо почела да показује негативне стране овог прогресистичког урбанизма. То се огледа у нестанку класичног приступа и континуитета у градоградитељству, пред великим слободним просторима, блоку од 400-600 м тешко савладивим за пешака, прешироким улицама, те градом прилагођеним аутомобилу, а не човеку.

Урбоекономија која је цветала на континуитету грађења, на све разноврснијим терцијарним делатностима у централним деловима градова, са малим блоком, улицама и објектима препуним пословним просторима, трговине, угоститељства, бизниса свих врста, са објектима грађеним на регулационој линији који су у приземљима и првим етажама мамили пролазнике богатим и разноврсним садржајима, у градитељству Модерне потпуно је нестала у корист превеликих блокова, прешироких улица, пуно зеленила. Миленијумска традиција органског градитељства замењена је револуционарним градитељством самостојећих објеката у зеленилу. Нестао је пешачки ток улице, изгубила се урбана

рента као основни мото градоградитељства. Слободни простори на рубовима градова постали су средишта масовне стамбене изградње. Добили смо градове са традиционалним средиштем континуелног урбаног ткива и великим стамбеним насељима на слободним просторима око тог традиционалног средишта. Појавио се оштар сукоб старог и новог. Градови постепено губе свој лик (Линч), а урбанизам и архитектура масовно развијају ново градитељство интернационалног стила одомаћеног на крилима Модерне у скоро свим градовима света. Урбоекономија прва алармира губитак ренте, пословање се тешко усмерава на нова насеља, а стари градски центри постају све загушенији у недостатку реконструкције, а становништво нових насеља највећи део својих потреба повремене и ретке потрошње задовољава у старим, традиционалним градским центрима. Тако долазимо до све већег сукоба у простору и концепту планирања и градоградње.

Повеља Мачу Пичу - основа градитељства Постмодерне

Прогресистички талас Модерне тешко је уступао првенство традиционалном или још боље Постмодерном градоградитељству. Жеља за променом, бунт против загушености и нечистоће традиционалних градова 19 века и даље су на крилима Модерне носили прогресистички урбанизам.

Јављају се први критичари Модерне (Зеви, Гидион, Каин, Линч, Шулц, Роси, Вентури, Шое) од којих неки још почетком 60 - тих година јасно истичу недостатке овог прогресистичког градоградитељства, да би тек 1977. Међународна унија архитеката на XIII светском конгресу у Перуанском светом граду Мачу Пичу донела своју повељу 44 године после Атинске повеље.

Основни ставови Повеље Мачу Пичу могу се дефинисати у следећих 13 тачака:

1. Град и регион су динамично јединство простора у коме човек задовољава своје потребе;
2. Убрзани раст градова у удвостручавање светског становништва довели су до троструке кризе - еколошке,

енергетске и прехранбене, што разуђени градови Модерне никако нису могли да реше;

3. Интегралне функције, супротно Атинској повељи - различите централне функције морају се интегрисати са становањем, те је просторно раздвајање функција Модерне превазиђено, економски нерационално и културолошки супротно интересима и потребама грађана;

4. Становање и град захтевају живе међуљудске контакте, саживот са природом, те стваралачки удео грађана у планирању и градоградитељству, те интеграција становника различитих материјалних могућности, како би се онемогућиле поделе које вређају људско достојанство;

5. Саобраћајни проблеми решавају се у градовима масовним јавним превозом, а не приватним аутомобилом;

6. Јавни сектор се посебно афирмише, а у томе особито експропријација приватног земљишта за јавне намене, које ће служити свим становницима града;

7. Примаран задатак културолошког урбанизма је планско усклађивање нараслих потреба становника и све већих

ограничења природе и простора-исцрпивости ресурса, загађења средине, популационе експлозије;

8. Заштита и конзервација природних, историјских и културолошких вредности не обезбеђују само идентитет и карактер града - већ укупне културолошке вредности простора, те се планским, финансијским и другим мерама мора интегрисати старо и ново;

9. Нове технологије и материјали могу се користити само ако су проверене све импликације које временом на грађевине и град доносе те иновације;

10. Реализација планова је интегрални део планирања, раван само планском поступку, органско јединство те је еластичност планова и прилагођавање конкретним условима изразита нужност;

11. Урбано и архитектонско пројектовање усмерава се не на форму већ садржај, не посебно на фасаду већ на континуитет градских ткива, избегавајући цинични еклектицизам 19. века, омогућавајући и чинећи зрелијим струјања модернизма;

12. Посебно се истиче нова компонента архитектуре - увођење времена као особене вредности простора и

13. Поновна интеграција грађевине са градом и околином.

Интересантно да Повеља Мачу Пичу врло прецизно истиче афирмацију традиционалних вредности градоградитељства, јединство са природом, интеграцију функција, али поштује и омогућава "струјања модернизма", а ипак није ни близу позната нити прихваћена у мери у којој је то Атинска повеља. Вероватно нема архитекте који незна напамет поруке Атинске повеље, али их је врло мало који ће прецизно навести поруке Повеље Мачу Пичу. То се и одразило на врло споро враћање миленијумској традицији градоградитељства и умереном граду. Сведоци смо врло спорог преображаја градоградитељства, првенствено што оно није ни теоријски довољно осмишљено нити је јасно конципирано јединство традиције и струјања модернизма.

Урбоекономија јасно захтева да се у центрима градова планирају и граде блокови мањих димензија, да се објекти увек постављају на јединственој регулационој и градитељској линији, без предбаште која би одвојила пролазнике, потенцијалне кушце и клијенте од објекта и

пословног простора у њему. Ту је суштина урбоекономске поруке - број информација које емитује обејкат тј. фронт улице и излог у савременој информационој теорији комуникација назива се "бит" а "хубит" је сам "бит" помножен бројем пролазника потенцијалних купаца тј. клијената у том простору.

Тако повеља Мачу Пичу поново враћа урбанизму и архитектури проверене принципе миленијумског градоградитељства органског града по мери човека.

Међутим, остаје отворено питање обнове новог, тј. како урбанистички и архитектонски осмислити и обликовати насеља Модерне, која су се показала непогодна за савремено становање прожето свим неопходним осталим функцијама, што Модерна није успела да реши? Како прилагодити нова насеља провереним урбаним концептима?

Обнова новог - велика синтеза

Градоградитељство Модерне револуционарно је раскинуло са традиционалним градом уводећи нове непроверене принципе планирања и

уређења простора, док је Постмодерна донела нови приступ урбанизму најбоље дефинисан Повељом Мачу Пичу и културолошким приступом, како га то посебно интересантно дефинише Франсоаз Шое у својој познатој књизи "Урбанизам, утопија и стварност", Београд 1978. године.

Урбоекономија увек животно намеће принципе ренте као неприкосновеног градитеља, поштујући вредност земљишта као основу висине зграде. Тако се највредније и најскупље локације продају или дају у закуп оним садржајима који могу платити највећу цену или закупнину за конкретну парцелу. Рента гради град са највећим објектима у центру и са опадањем ренте постепено опада и висина зграда. Модерна је то у целости пореметила, те су на периферији градова, на слободним просторима подизане највеће зграде. Како сада усагласити захтеве нужног оплемењивања тих насеља Модерне и враћања умереном граду, тј. културолошком урбанизму? Како помирити радикалне облике Модерне - не са традиционалним градом, јер је и он већ превазиђен - већ са градом Постмодерне, који је свакако синтеза старог и новог? Како направити ту слику - синтезу?

То су питања на која ће морати да одговори савремено градоградитељство, покушавајући тако да споји све вредности старог, традиционалног начина планирања и грађења са новим елементима Модерне, који иако радикално примењени и у суштини тако тешко прихватљиви, ипак носе пуно елемената прогреса који би се могли функционално усагласити и обликовно осмислити као велика синтеза? Или је можда боље оставити насеља Модерне као знаке једног времена, времена бунта против окошталих, традиционалних, али ипак нехигијенских и нездравих услова живота у тим старим, пренатрпаним градовима?

Очито да је питање обнове новог и те како значајно и за чудо до сада није на теоријском плану превише истраживано, док на практичном урбаном миљеу имамо покушаје некад бољег, некад слабијег оплемењивања насеља Модерне традиционалним елементима градоградитељства. Мораће се ипак овај проблем обнове новог више истраживати и теоријски и практично уобличавати, како би се бројна и непотпуна насеља Модерне прилагодила савременим захтевима квалитетног живљења.

При том истичемо три основна могућа облика интервенције, тј. могуће интервенције (мада их има много):

1. Покушај завршетка насеља - докомплетирање централним садржајима онако како је то првобитним планом предвиђено, чиме ће се само делимично задовољити разноврсне потребе станара, али неће у целости превазићи проблем великих блокова, прешироких улица, изгубљености пешака у великом простору, а посебно скупе инфраструктуре коју треба одржавати, те укупно превисоких трошкова функционисања ових насеља;

2. Избор најтипичнијег насеља Модерне у појединим градовима, докомплетирање тог насеља ранијим планираним, а неизграђеним централним садржајима и конзервација целог насеља као спомен музеја на Модерну, како би се у целости сачувао физички пример једног изузетног времена и једне концепције која можда још није дала своју последњу реч у свим областима живота, посебно у градоградитељству;

3. Истраживање могућих оптималних облика велике синтезе насеља Модерне и Постмодерне уз све сложене процесе које би пратило такве замашне подухвате

велике синтезе - истраживање могућности усаглашавања већ изведених урбаних и архитектонских облика са потребама смањивања блокова просецањем кроз блокове нових комуникација, изградња објеката на новим регулационим и грађевинским линијама које се по правилу поклапају, приближавајући се тако облику и функцији, не само традиционалних насеља, већ и насеља Постмодерне која имају посебна обележја.

Овај рад има за циљ да укаже, грубо речено, на три контроверзна облика градоградитељства: традиционални урбани континуитет, потом насеља Модерне и насеља и објекте Постмодерне. Како наћи заједнички облик планирања и изградње насеља и објеката који би поштовао најбоље елементе сва три концепта стварајући тако једну нову велику синтезу хуманог урбанизма и архитектуре.

Било је у нас неколико покушаја да се дају бар делимични одговори на ова велика питања савременог урбанизма и архитектуре као што је међународни конкурс за решење центра Новог Београда - најтипичнијег града насеља Модерне - након којег је на велики одзив архитеката и урбаниста уследила расправа о решењима и

даљим активностима. Чак је формирана и комисија на градском, тј. републичком нивоу, која је требало да прати и координира даље активности на усклађивању Новог Београда, са савременим потребама становника на бази конкурсних решења, али и других теоријских и практичних истраживања. Нажалост, тај рад је замро, уосталом као и многи други у нашој области, комплетним ангажовањем текуће политике на тематици заштите државне територије, граница, националних проблема и сл. Питање транзиције друштвено економског система и питања обнове новог - тј. велике синтезе традиционалног града и града Модерне и Постмодерне остављена су за неко боље време.

Тиме више радује већ традиционална активност урбаниста и архитеката Панчева који сваке године постављају нека нова теоријска и практична питања нашег градоградитељства, архитектуре и укупног обликовања простора. Ове године на истраживачки трон стављено је врло крупно питање - обнове новог. Верујемо да је овај начин конкретног вредновања разноврсних решења архитеката из Панчева, али и других центара на примеру

једног одабраног насеља - у овом случају Стрелишта у Панчеву, изузетно квалитетан покушај доприноса на велико питање савременог урбанизма и архитектуре - како објединити квалитете новог и његове обнове, тј. како направити велику синтезу.

Поздрављајући ове напоре, истичемо значај урбоекономије која као врло конкретна и рационална наука захтева јасна и рационална решења, уз дужно поштовање квалитетних солуција из најбоље традиције градоградитељства, тј. модерног урбанизма и архитектуре.

Весна ПОПОВИЋ, дипл. инж. арх.
Завод за урбанизам Нови Сад

Драге колеге, желела бих пре свега да вас поздравим у име Војвођанског удружења и у своје лично име. Придружујем се свима који су се захвалили организаторима што и у овим тешким временима успевају да одржавају овакве професионалне комуникације што је добро и што треба подржати и у будуће.

Тема "Обнова новог" је и мене инспирисала да напишем неколико речи али бих пре него што кажем нешто о свом примеру хтела да истакнем значај саме теме која је увек актуелна, коју је могуће применити на све наше градове али којом се нажалост у пракси мало бавимо. Планери су данас све чешће у ситуацији да буду пост планерске службе које се све више баве легализацијом и санкционисањем затеченог стања или пак задовољавањем тренутних интереса, а све мање послом којим треба да се баве па и проблематиком обнове новог.

Моје разумевање теме ишло је у два правца: Као поправка и ревитализација нових градских простора (пр. стамбених зона) и као процес уклапања старог и новог.

Као што сам рекла тема се може применити на све градове, у њима се увек може отворити питање обнове новог као што је то Панчево урадило на примеру Стрелишта, а ја сам моје разумевање теме желела да изнесем на примеру Новог Сада.

О поправци простора говорићу на примеру стамбених блокова у делу Новог Сада познатом као Лимани. Наиме, Лимани су грађени седамдесетих година у време експанзије усмерене стамбене изградње. Грађени су углавном стамбени објекти док је реализација пратећих садржаја, централних функција није пратила динамику стамбене изградње. Лимани су иначе замишљени као урбане просторне композиције структуриране према савременим мерилима урбаног простора. Међутим догодило се следеће: отежане околности у инвестиционој изградњи и друштву уопште онемогућиле су планирану изградњу Лимана тако да су ти простори данас спаваонице без потребних пратећих садржаја (или са минималним) али свакако

недовољним за четрдесет хиљада становника колико тамо живи. Данас су то простори са специфичном али ипак стереотипном архитектуром без атрактивних садржаја са минимумом задовољавања потреба различитих старосних структура становништва. Тако су стицајем околности простори Лимана остали недовршени.

Зато сам и узела пример таквих просторних целина којима предстоји обнова, оплемењивање и допуњавање низом садржаја.

Најчешћа интервенција данас на тим просторима је надоградња објеката.

Некад се таквом интервенцијом решава питање обликовања и естетике објекта што ствара одређени визуелни ефекат, међутим, јасно је да то носи и одређене урбанистичке проблеме (погушћавање, паркинг) и још више усложњава већ постојећи проблем ових простора.

Оно што Лиманима још недостаје јесте садржајно и обликовно дефинисање унутар блоковских простора. У ситуацији у којој се ми налазимо поставља се питање да ли сада може и да ли ће у скорије време

моћи да се прибегне једној озбиљној интервенцији обнове ових простора.

Нови Сад је пре пар година имао идеју да кроз серију урбанистичких пројеката створи основ за обнову ових простора али до реализације није дошло тако да је овај посао остављен неким новим генерацијама.

Када је у питању уклапање старог и новог желим да изнесем један други пример који се односи на формирање новог насеља названог Бистрица. Пример је интересантан утолико што је насеље планирано делом на простору где је већ постојало послератно насеље Сателит и што је требало уклопити ново са оним што је квалитет у постојећем. У питању је била колективна стамбена изградња. Пример је детаљно описан у каталогу саопштења и сматрам га добрим примером реализације једне планске идеје, успешне интервенције у формирању новог дела града и квалитетног урбаног амбијента.

Идеја није још реализована у целости што не умањује значајно квалитет до сада урађеног; посебно уклапање новог дела насеља са постојећим колективним објектима Сателита. Део планираног решења (расељавање старог Сателита) који није до данас реализован, све више

постаје озбиљан градски проблем, са ниским степеном комуналне опреме и знатно лошијим условима становања од осталог дела насеља. Тај ће проблем бити решен онда када за то буде економске моћи града. Оно што сам овим примером желела да истакнем је добар пример обнове, где је постојао генерални концепт, јасна идеја која се у дужем временском периоду реализује. Град се данас шири ка западу и матрица Бистрице биће део неког новог дела града. Овај пример показује и то да је важно имати концепт, стратешко опредељење о уређењу и развоју неког простора где обнова може бити процес примерен околностима у локалним срединама.

Слободан ЈОВАНОВИЋ,

дипл.инж.арх

Нови Сад¹

Хтео сам да кажем вдаг, пре свега да због АУПЕ, због теме такође "да", јер толико је паметних искусних и стручних људи овде окупљено да просто ништа немам да додам или нешто причам на ту тему зато што, ја се иначе бавим обновом старог. На томе сам неких тридесет година и више радио, да не откривамо тајне. Међутим, мислим да је ово ипак тема и садржај који апсолутно заслужује и пажњу и један такав потврдан одговор од самог почетка. Јуче нас је проф. Ранко Радовић изненадио, довео је опет, као што доводи стално, неке европејце, светске људе и тако даље, да држе предавања и сад је дошао један колега и он је њега пустио и тамо нам је испричао и приказао савремену немачку

---

¹ Слободан Јовановић, архитект-консерватор (1937) бави се проблематиком градитељског наслеђа и односом савремене архитектуре према прошлом. Рад је написан за АУПУ у Панчеву.

архитектуру, то је био наслов и то је био садржај излагања тог младог архитекте из Немачке.

Тако сам ја имао утисак, кад смо то све гледали шта су они у Немачкој и шта раде и где су, па кад сам се сетио овог и видео овог све то је мало више због амбијента и окружења, а то је иначе колега Стојков fino каже, то су оне три тачке: правна држава, тржишна привреда и демократски односи. Кад нема тога нема ни урбанизма, нема ни урбанизације. Нешто сам ја ту хтео, да направим релацију и неки мост између те приче са Немачком и овом нашом ситуацијом, јер мислим да тај осећај који сам имао слушајући то предавање ово најбоље илуструје.

Мислим да је крајње време да ми престанемо да се тако ноншалантно односимо према тим искуствима света, морамо се позабавити и са својим проблемима, не са оним од Јапана до Њујорка и тако даље, јер све то треба знати, али ово су прави прутеви истраживања, радионица на терену са својим темама и садржајима којима се бави АУПА у Панчеву. Мислим да је то јако значајно. Дозволите, ја ћу са становишта једног конзерватора нешто да кажем.

Што се тиче бриге о старом чувању старина, одржавање наслеђеног и савременог у простору грађене средине односно у домену свих њених садржајних делова одавно је темељно проблематизована, појмовно - теоријски разјашњена, а у пракси процес обнове - оживљавања - ревитализације градитељског фонда који нас окружује и чији смо ми корисници, методолошки, техничко - технолошк, како у приступу тако и у практичном поступку веома стручно разрађено. То, што се ово непримењује, то је друга ствар, то је посебна тема.

У том смислу синтагма обнова новог јавља се, међутим, стицајем околности, као ознака поступка путем којег се нека грађевина или архитектонска целина или део урбаног простора, који условно носи епитет новог, подвргава захвату иновирања и реновирања (новом наменом, новим садржајима, новом функцијом) све кроз мање или веће оправке, конструктивно статичке санације, допуну или измену, инфраструктуре и сличним мерама које их обнављају и омогућују даљи несметан живот.

Методолошки изгледа, између

"обнове старог" и "обнове новог" заправо нема разлике, оне се могу свести на исте принципе. Дубље улажење у проблем показује међутим, да постоје одређења, која маркирају специфичности у урбанистичком и архитектонском третману старог и новог у конкретном времену и у простору.

Прво, такво одређење јесте оно, којим се дефинише временска граница између новог и старог. Одређивање настанка или време трајања објекта или целине, притоме нису наравно приоритетни критеријуми за оцену.

Друго, опредељење се мора потражити у одговору на то који су разлози, карактеристике и обим потреба и мотива да се такозвано "ново" обнавља. О контексту обнове је реч, а не само о ужој професионално - техничкој страни "лечења" болести објеката архитектонског ансамбла, дела или целине у урбаног организма и структуре. Ако се под обновом, подразумева исти онај репертоар градитељских мера и поступака који се при обнови старина активирају, а под "новим", градитељство новијег доба или актуелних дана, онда и "обнова новог" предпоставља, као и "обнова старог", јасност мотива и

циљева у приступу обнови.

Та јасност мотива и циљева, у основи тог сложеног захвата, који би морао значити не само пуку оправку и "лечење" ради продужења трајања, већ суперпонирање слојева физичких и културолошких вредности и квалитета које предмет захвата већ поседује или су их мотиви и циљеви настанка о егзистенцији изискивали, јесте неопходно полазиште за примену различитих метода и мера обнове. Питање мотива и циљева у нашем случају, јесте питање које се мора превасходно и претходно размотрити и рашчистити како би се у зависности са дијагностицираним стањем грађене средине и њених елемената узрока и последица тог стања и из тог изведеним закључцима, могло одредити за обим, карактер и технику мера "обнове новог".

Досадашња литература и актуелна стварност откривају да потреба "обнове новог" произијази из нерешавања или вишедеценијског "Щодлагања решавања нагомиланих урбаних проблема, уз стварање нових у новим насељима", односно како је то 1983. године констатовано Маријан Узелац и "Щзапостављањем одржавања и

култивирања постојећег у наслеђеним градским средиштима која постају плен капитала и комерцијализације која се врши под маском санације и ревитализације и само привидног враћања центра пешаку, сведеног на потрошача робе."

Наравно, не само урбанистички, него и сви или скоро сви други друштвени проблеми времена и простора и њихово негативно дејство на грађену средину и њене елементе морају бити истражени, евидентирани, анализирани, валоризовани, како се обновом новог не би чиниле даље штете, не само физичким структурама, већ и свим оним другим вредностима, одликама које су од значаја за очување идентитета грађене средине и детаља у целини за његову рехабилитацију, уколико је запретана, негирана или деградирана, односно за његово налажење, формирање и креирање тамо где га нема.

Прича о обнови новог, код нас се јавља и интензивира у светлости евидентне потребе за реконструкцијом новог, за темељним и структурним поправкама, а понегде можда и само у смислу промене односа према граду, према амбијенту, према архитектури, према простору, јавним површинама, партеру који користимо.

Једноставно речено, потребан је домаћински однос према вредностима сваке врсте, што значи да је потребно идентификовати домаћина куће, исто као што је потребно идентификовати грађанина у граду. Подржати, статусно и морално и рехабилитовати свим њиховим природним функцијама.

Појављују се елементи и суштински проблеми и питања власништва, над простором или земљиштем, питања приватног и друштвеног, њихових међуодноса, питања система друштва, економије, права, културе, идеологије, политике и демократије и као питања урбаног простора и као питање за себе.

"Обнова новог", део је проблематике надградње и надоградње градова, обнова новог има свој филозофски и теоретски контекст и урбанистичке и архитектонске реалитете. Нешто о томе смо причали маја месеца у Новом Саду ове године. Последице и међузависности тог контекста и тог реалитета, али и грађевинско - техничког и техничко - технолошког нивоа и могућности сваке средине као трећег фактора у тријади елемената који "држе" град, имају и позитивне и негативне стране.

Конфликти у друштву, у простору, у физичкој и у социо - културолошкој стварности и датостима друштвено - економског стања и стварности града, међусобно се условљавају кроз време и животне и развојне процесе. Од обима карактеристика, као и од начина разрешавања конфликта и сукоба интереса, наравно да не зависе сви елементи, резултати и квалитети или штете од надоградње градова или објеката у њима, нити су постојећи конфликти и последице неки посебни изазивачи и мотивишући фактор за "обнову новог". У оба случаја (и обнове и надградње) ради се о природним феноменима у континуитету времена и простора. Битна су, међутим, у оба случаја или јединствено гледајући на оба феномена: мера и природност. Битно је да ли се надоградња јавља као нови квалитет суперпонираних вредности или се изрођава у разградњу града, супротност витрувијевским постулатима о безбедности, стабилности и лепоти града, те реду распореду еуритмији, симетрији, примерном облику и економији као састојцима или конститутивним елементима архитектуре.

Наша архитектонска стварност, "од

једног смисленог света значења, лепоте, узвишене тишине", што је по Ранку Радовићу архитектура којој нас "безуспешно" уче Алвар Алто (Аалто) исто тако "и наши анонимни градитељи, по брдима и по шумадијским падинама" изродила се и урања у бесмислени свет, обезначености и ружноће и приземне галаме.

Овакву стварност која негира вредности, Ранко Радовић приписује "разаметљивим играма новокомпоноване класе", али све је то заправо много више од игре, а још један разлог више за реконструкцију или "обнову новог" и најновијег, на основу које ће и у техничком и у етичком, а подразумева се и у уско професионалном смислу и ширем друштвеном контексту, бити на принципима смислености приступа, изворног значења појмова лепоте, Андрићевски и Алтовски садржајне тишине.

"Обнова новог" има дакле, смисао и садржину "посебне културне операције која се не може редуковати у зависности од спољних фактичких и случајних различитости. Она мора бити у складу са старим, већ постојећим, која се чува у

културним архивама. опет ту сам цитирао једног теоретичара (Борис Гројс) који је недавно објавио текст о новом у "Нашој Борби".

То је са становишта моје специјалности, дакле једног архитекте - конзерватора у односу на тај проблем, као и на проблем обнове старог. У смислу обнове новог, мислим да је у праву један колега, кога више нема међу нама, Милоја Милошевића, који је својевремено о активностима архитеката и заштитара уопште на простору Војводине рекао, "ако смо конзерватори, не морамо бити и конзервативни". Ја мислим, да је ово један став, једно гледање, које не треба заобићи и које треба имати у виду код ових размишљања и расправа, о обнови новог.

Хвала вам.

Драган ЖИВКОВИЋ, дипл.инж.арх.
Музеј примењене уметности у Београду

Ја се пре свега извињавам цењеном скупу због закашњења, тако да да ли ће то бити оправдање за време или нешто друго али једноставно не знам шта су претходници говорили, ако буде понављања ви опростите. Али са друге стране то неће бити дугачко нешу вас пуно задржавати.

Поновио бих неколико општих теза за које су ме замолили организатори овог скупа и ево ја ћу покушати да их изнесем на тему наравно обнова новог. Обнова новог се, ако је промовишемо као акцију, као програм - се не може пуно разликовати од самог стварања новог, то јест његовог планирања. Она се, дакле, бар генерално, мора схватити као контитуалан процес, вид неопходне природне, просторн - временске метармофозе или трансформације, јер је, у осталом, свако вновог са својим вредностима, релативно у истој мери као и свако встарог, па и обнова новог мора имати карактер *једнак* обнови старог. У

њеном прагматичном, утилитарном виду ваља је примењивати, као из потребаа произашлу, животом иницирану поправку, дораду и доградњу детаља или потеза које план у тренутку настанка није могао да предвиди.

Ове уводне ограде ми се чине неопходним, јер је већ доста примера, широм света, где се о вобновиг новог приступало начином радикалним, који је подразумевао затирање старог вновог и градњу новог вновог што је метод доступан у богатим економијама (у истој мери неекономичан, али пропорционално богатству остварив) као и препуштање новог девастрацији, што је из јасних разлога, метод својствен сиромашним или боље, економијама беде. Један од парадокса вцивизације парадоксаг којем припадамо, садржан је, међутим, у чињеници да је већина новог, (ако под тим појмом подразумевамо, пре свега планирање такозваних вновихг насеља и градова), изграђена управо у такозваним вземљама у развојуг, потенцијалним или оствареним економијама беде, које све је (све се више показује тачним) управно неприродна мегализација градова и концентрација становништва на једну или

тек неколико урбанизованих тачака и довела до тог статуса.

Чини се, зато, извесним да ће процеси урбане доградње, обнове, рециклаже, реконструкције, са темеља суштаинабле девелопмент-а и тако даље, представљати, можда и основне видове делатности архитектата у времену које долази.

Начини на који се буде приступало тим процесима су, свакако, оно што нас највише интересује.

Бројни познати примери широм света указују на два основна метода који би се уопште могли назвати, "Обнова новог новим" и "Обнова новог старим". Оба подразумевају низ подналова у распону од радикалног до умереног. За обе, условно речено, методе карактеристичан је системски, процесни полаз који је увек претио да се претвори (и у главном се претварао) у *моделски* приступ проблему, што му је одузимало флексибилност, тј. животност и чинило га, врло брзо - мртвим и нефункционалним са више штете него користи у коначном исходу.

На крајубих се, врло би се кратко осврнуо на пример АУПА-е, који у себи чини пуно од већ реченог и указује

напомињани, могући пут у решавању проблема обнове у једној средини.

Пре свега панчевачка иницијатива, заправо, нуди причу о *самоиницијативи*, нуди питања и одговоре произашле из сопственог искуства којима су аутохтоност и вернакуларност матрица.

Затим је ту принцип који би се могао назвати *вКорак по корак* или *вПотреба по потребаг*.

Ваља истаћи и добру замисао да се, лаганим, промишљеним ходом прво ствара нека врста базе идеја (до сада већ петогодишња) која ће сигурно у неком од наредних планова наћи своје место.

Свакако је значајно што сте одабир идеја врши равноправно и паралелно од материјала који долази са такозване винституционалног, официјалне стране као и од праксом и званичним мишљењем неоптерећених аутора - индивидуалаца и посебно, студената архитектуре.

Коначно за пет година овај начин је стекао свој легитимитет захваљујући коме би ваљало размислити о идеји да он будем, на нивоу Републике или Државе употребљен као нека врста *ввирусаг* за друге средине које море слични проблеми.

Захваљујем се на пажњи.

Проф. др Борислав СТОЈКОВ,

дипл.инж.арх.

ИАУС Београд

Захваљујем се на позиву и драго ми је да присуствујем овако квалитетном скупу као што је данас овај у Панчеву, а још ми је драже што се скуп одвија са темом која је мени доста блиска и занимљива то јест тема обнове, у ширем и ужем смислу.

Данашња тема је обнова новог. Ја бих одмах хтео да питам и да коментаришем да ли тема представља стручни изазов, стручну иницијативу или тема представља део нове политике или нове стратегије, панчевачке општине? Уколико је то стручни изазов и стручна тема, искључиво, значи разговор стручњака на тему обнове новог, онда можемо да се сложимо са колегом Јовановићем који је мало пре говорио о одговорности струке у ранијем периоду. Али ја нисам склон тој тези. Ја сам склонији тези да оно што ми радимо представља део нашег друштвеног амбијента, да смо ми карика у том

амбијенту, да ми једноставно радимо у функцији тог амбијента, хтели ми то или не хтели, сложили се с тим или не сложили. Према томе оно што нам се дешавало ранијих деценија оно што смо ми као урбанисти стварали ранијих деценија, нова насеља, нову архитектуру, интернационални стил у архитектури и тако даље, није никад био део нашег стручног опредељења сам по себи него је био део амбијента у коме смо ми стварали. Друштвена наруџба, по речима Ђерђа Лукача који је рекао да је архитектура и урбанизам уозбиљена друштвена наруџба, је била таква. Ми смо ту наруџбу у ствари само артикулисали у архитектонска, урбанистичка и пројектанска акта. Да ли се данас та друштвена наруџба променила и у ком смислу?

Данас имамо чињеницу да су поједини градови и општине у Србији променили друштвени амбијент у одређеном смислу. Да ли је тај нови амбијент произвео нову стратегију? Да ли знамо у ком је правцу та нова стратегија? Да ли знамо тактику и политику те стратегије када је град у питању? Да ли ће тај нови вид створити нови град, или неће? Да ли другим речима имамо дефинисану

друштвену наруџбу данас, конкретно у Панчеву, или немамо, ствар је изазова и питања за све нас овде.

Мислим да сам видео председника Извршног одбора овде присутног и ако се не варам отишао је и жао ми је што није ту. Волео бих да на овим скуповима учествују и представници локалне управе, о којима у овом тренутку причамо да бисмо знали слажу ли се или не слажу, да ли смо на правом путу или нисмо? Да ли ми говоримо само о форми или говоримо о садржајима нашег посла?

Ја мислим да обнова новог фактички значи преиспитивање нас самих и онога што смо радили до пре десетак петнаест година. Већина нас је радила на решењима нових насеља социјалистичког типа, типа Новог Београда и тако даље, да не набрајам. Према томе, да ли ми фактички преиспитујемо нашу одговорност, говорећи о обнови новог, или ми у ствари сада само реагујемо на нови друштвени амбијент, на неку нову друштвену иницијативу, која више не зна за друштвено усмерену стамбену изградњу, која више не зна за државу као инвеститора, која више не зна за амбијент у коме је све општи интерес, него имамо једну сасвим другачију

ситуацију, у којој држава више није инвеститор, у којој је подељен друштвени и приватни интерес, у којој је све некако фаворизовано у одређеном смислу, у смислу тржишта ако га има, у смислу демократије уколико је има, и у смислу правног система, што је неко малопре навео - уколико функционише.

Другим речима, ја постављам питање одговорности урбаниста, значи нас самих, за оно што по навици називамо ново. Да ли смо ми као урбанисти, значи, део друштвеног система и карика система или смо ми нека авангарда која треба да усмерава друштвени систем. То је тема такође за наш данашњи симпозијум и дискусију. Ја сам наводећи у овом мом кратком тексту, (Обнова новог, изазов старог - "Свеске", 1998.), идеју о обнови новог поделио на две ствари: на обнову **града** и на обнову **зграда**, што су по мени две теме. Сматрајући зграду јединственим физичким корпусом који може да се обнавља који може да се модификује само у одређеној мери и који је доста крут, барем како смо га ми третирали, имамо и појам града, који је по мени знатно флексибилнији систем, подложен дугорочном развоју и усавршавању, који се

на неки начин у урбанизму третира на посебан начин. Када говоримо о обнови града то је оно што мене више интересује. Ја сам прегледао пажљиво ово што су архитекти предложили овде за Стрелиште у Панчеву, али сам уочио неколико ствари које би биле вредне пажње и вредне дискусије, уколико би се искристалисале и акутикулисале као део друштвене жеље општине Панчево да у том правцу иде, што би наравно требало дефинисати стратегијом општине Панчево, неком политиком општине, а не само идејама које вуку у једном или другом правцу.

Један део, велики део је усмерен ка питању форме. Форма је увек била преукупација архитектата и архитектуре и она сама по себи може интуитивно да наговести став и о садржају. Мањи део се посветио питању садржаја, и тај део би требало по мени да постане наш предмет пажње. Зашто? Зато што је питање садржаја заправо питања артикулације оног друштвеног интереса или друштвене нарудбе које би ми урбанисти требало да препознамо.

Од чега се састоји тај део садржаја. Пре свега од економске подлоге за изградњу и обнову новог. Шта значи

обнова Стрелишта данас, у економској ситуацији каква јесте и, у другом смислу, шта значи обнова Стрелишта када ми немамо дефинисану економску политику? А ја бих хтео да поставим питање представницима Општине Панчево, да ли данас имају став о економској политици у наредних пет или десет година? Пошто радим на плановима стратешког карактера у Србији, ја знам да је то општа бољка свих општина, које једноставно немају никакву економску политику. Пара има и гради се, и то је приватна иницијатива; али ја говорим о ономе делу који се односи на заједничку политику која треба да буде темељ стратегије наших планова.

Предузећа су још увек друштвена, велика предузећа и фабрике пре свих, али она стоје, она немају концепцију развоја наредних годину две дана, а општинска политика, која то треба некако да обједини и артикулише није дефинисана. Према томе отворено је питање у којем економском правцу, са којим економски инструментима и потенцијалима располажемо да би разговарали о обнови новог? Или, каква решења треба да применимо код планова за обнову нових насеља, а која ће поспешити економски

развој дела града, града у целини или општине? Друго је питање еколошких предиспозиција. Данас екологија служи врло често као формула, као поштапаница, служи као маска за разноразне иницијативе или интервенције у простору. Међутим она јесте суштина проблема поготово када је Панчево у питању. Еколошке предиспозиције панчевачке општине, посебно центра, средишта општине Панчево, нису дефинисане како бисмо могли да кажемо у ком правцу треба усмеравати обнову нових насеља, да бисмо ситуацију, побољшали, то нам и јесте увек циљ, а не погоршали.

Питање функционалних решења и организација функција у одређеном насељу као што је Стрелиште, је следеће питања. Ја све то наводим, листајући радове које сам регистровао овом приликом, где сам то на неки начин препознао као тему. Питање је организације функционалног значења и функција у датом простору. Један рад је рецимо веома занимљив јер је поставио тезу да хиподром као део Стрелишта треба истаћи у први план као циљ, као основ решења са економским предиспозицијама. Врло добра тема и њу би требало до краја артикулисати, јер хиподром, колико год

личи на неку врсту егзибиције или неку врсту елитне активности, у себи има читав низ и културолошких и економских предиспозиција, које би требало овде легитимисати и поставити у први план кад се ради о обнови новог насеља Стрелиште.

Следеће је питање симбола, питање репера, као значајних елемената за препознавање, за артикулацију простора, за организацију простора, који се овде појављују као занимљиве теме, али нису по мени довољно дефинисане. Примера ради, ја сам данас ишао Беовозом први пут у Панчево, кренуо сам према Панчеву према центру, и уверио се да ви у Панчеву немате видљиве репере. У једном тренутку ви идете кроз равницу, видите неке кровове, неко дрвеће, али немате ни један градски репер, не осећете где је центар Панчева; додуше, има црква ту негде али она се не види из даљине, а нема локалних репера нити нешто друго што би нам помогло у оријентацији. Значи, који су то репери новог доба, да ли нешто везано за историју, да ли је то нешто што има симболичко значење, или нешто што има визуелну посебност. То је сада све скупа питање за неко даље преиспитивање када говоримо о обнови новог.

Питање организације саобраћаја, питање саобраћајница и питање пешачких улица. То је такође тема која се стално јавља као лајт-мотив у планирању и пројектовању оваквих урбаних целина, другим речима, чим се дочепамо новог насеља, ми одмах покушавамо да у њему препознамо пешачку улицу, да је дефинишемо као такву. Другим речима, враћамо се, већ од раније, од средине седемдесетих година, на тему улице, враћамо се пешачкој улици, али и она има свој смисао у одређеном контексту града, а посебно у контексту насеља које планирамо. До које мере и каква врста пешачке улице, са којим економским предиспозицијама, а посебно са којим социјалним аспирацијама, чиме колико сам приметио, мало ко барата.

Ових дана сам имао прилику да анализирам веома опсежну анкету коју су радили архитекти - урбанисти Москве. Врло озбиљна социолошка анкета, је спроведена око транспозиције и трансформације нових насеља којих има безброј у бившем Совјетском Савезу, односно данашњој Русији, с којима не знају шта да раде, која су анонимна, без икакве физиономије, без икакве урбане структуре;

само гомила стамбених зграда, солитерског типа, са зеленилом које мање више није ни уређено, и ништа више. Веома интересно како руски народ, руски грађани, односно грађани Москве данас настоје да свој амбијент на неки начин трансформишу, оплемене и обогате. Кад кажем трансформишу ту мислим пре свега на оно што је данас опет актуелно а то је партнерски однос између локалне управе и грађана.

Трансформација односно обнова су две ствари. Трансформација је и ово што се дешава са киосцима у Новом Београду; ружна трансформација неконтролисана од стране општинске, градске или државне управе, дакле трансформација али у погрешном правцу. Обнова таквих нових насеља тражи апсолутну сарадњу и партнерски однос између грађана и општинске управе. Да се пре свега препозна њихова жеља, њихова аспирација, да се конкретно идентификују њихове могућности, финансијске и друге, затим да се у договору и заједничком акцијом са општином та акција спроведе на основу стручних решења. Руси то врло педантно данас снимају, дефинишу и нуде решења појединим насељима око Москве која иду у

том правцу. Наравно Руси су данас лимитирани бројним финансијским, а и политичким ограничењима, те не могу да спроведу оно што замисле, али ми се чини да је копча између грађана, стручњака и општинских служби веома значајана за ову тему.

Следећа тема присутна у овим радовима је оплемењавање простора. То се односи на пре свега на уношење зелених марката, зелених потеза, скверова, или парковских површина. У другим градовима се то односи и на уређење кејова и сличних племенитих урбаних елемената, чега никад није довољно у градовима, што отвара једно друго питање које ми као урбанисти треба да покренемо много озбиљније него до сада. То је питање елемената од јавног или општег интереса односно елемената приватног интереса које данас апсолутно постаје тема број један. Та подела на јавно односно приватно мора да нам буде потпуно јасна, да би знали шта стоји иза идеје о улици, скверу, о парку о зеленилу као урбаном елементу од јавног интереса у односу на стамбенеи или пословни блок, што представља део приватног или групног интереса.

Другим речима, то је оно што се односи на град. Кад говоримо о згради, која је део града, фиксни део града, како смо га некад звали "фиксни фонд" града, ту постоји читав низ тема за послове у којима учествују пројектанти и архитекте. Ако се не задржимо само на теми форме зграде, на чему се данас највише ради, што значи додати неки елемент, офарбати фасаду, кров променити и слично, отвара се следећа серија озбиљних питања.

Пре свега, накнадно дефинисање парцеле на којој се зграда налази, што је сада приоритет у урбанизму, јер велике зграде у новим насељима не стоје на парцели већ стоје у блоку односно у насељу, а парцеле нема. Другим речима, због дистинкције групних и приватних интереса, парцела би требало да буде накнадно дефинисана.

Друго, дописивање габарита представља актуелну тему у свим градовима у Србији данас, где се зграде дограђују, надграђују или проширују на приватну иницијативу, али без икаквих критеријума. Чини ми се да Нови Сад у томе има најбољи приступ јер је Завод у Новом Саду начинио врло озбиљан почетни корак када се ради о начину ове

грађевинске мутације и о свему ономе што стоји иза редефиниције габарита зграде. А то су и технички и правни и економски критеријуми, као и архитектонско-естетски критеријуми без чега нема успешне архитектуре или урбанизма.

Затим, оно што је врло значајно кад се ради о обнови града, а кад се ради о обнови нових делова града поготово, јесте редефинисање интересне структуре града. Ми данас имамо велике стамбене зграде и стамбене блокове у којима се углавном налазе мале ћелије, двособни станови од 50, 60 до 70 квадрата, који све више заостају у односу на потребе као и на могућности власника тих станова који би хтели да се шире. Како се они данас шире, најбоље илуструје пример у Београду, где је власник стана на шестом спрату палате у старом граду у Поп Лукиној улици, уз сагласност општине, пробио кров и направио две викендице на крову. То изражава на једној страни потребу власника стана који има веће могућности, а стешњене грађевинске предиспозиције, а на другој страни апсолутну неспремност и неспособност општине да му у томе помогне или да га контролише на цивилизован начин. Шта је од тога добила зграда а шта је добио

односно изгубио град не треба посебно истицати.

Другим речима, преиспитивање интерне структуре зграде преиспитивање социјалне структуре и социјалних потреба, преиспитивање правног статуса, преиспитивање финансијских могућности, захтева врло озбиљну анализу, колико онога који ради на грађевинским интервенцијама на згради, толико и општине уз преиспитивање правних прописа и закона који то све заједно морају да поставе као систем, а не да допусте парцијалне иницијативе без критеријума које добијају своје ружне резултате у простору.

Проф. др Ранко РАДОВИЋ,

дипл.инж. арх.

Универзитет Нови Сад

Тема обнова новог је изузетна. Да вас подсетим да смо 1985. године Међународна федерација за урбанизам и становање одржала блистави конгрес у Будимпешти, (други у бившим соц. - земљама, први у Београду, ако се сећате, 1971. године). Тема је била вСтаро и ново у истом граду Београдуг у Дому синдиката, а у Будимпешти је била тема вОбнова нових стамбених насељаг. Било је 1263 присутна. Још увек сам био председник федерације; дечији хор будипештанске опере, на отварању певао је народне песме свих оних који су важно учествовали у организацији Конгреса. Певали су: "Ој, Мораво"..., али цео аутобус југословенских урбаниста, пре свега београдских, лутао је по Будимпешти, то пре подне, тако да је само госпођа Снежана Ристић, новинар, тада била присутна да види како се пева у нашу част.

Дакле, свест о потреби ревитализације, обнове, реструктурирања,

трансформације, прераде, реконструкције, "рушења" нових насеља, постоји већ више од петнаест година. Разговарали смо још претпошле године о организацији једне нове конференцију Међународне федерације за урбанизам и становање код нас са темом обнове наших нових насеља. Нисмо успели. Потпуно се слажем са оним колегама који би обнову новог схватили, пре свега, *као наш однос према постојећем.*

Обнова новог је урбанизам који се заснива на постојећем. Време новог, нових насеља, је мање - више прошло. Зашто? Демографија се променила, начин рада, технологија, саобраћај. Ово што је Бата Стојков рекао "социјалистички", ме је мало изненадило. Шта ће да каже за Париз и за Сарсел, Еври, Понтоаз, за Квентин-Сан-Ивелин, за сва та нова насеља која су рађена у најчистијем капиталистичком систему. Према томе, феномен "новог насеља" и реч "насеље" није социјалистички - то је један општи феномен модерног доба, где је радна снага стизала у масама као мигранти, које је требало сместити у "силосе", што брже, што ефектније, са префабрикованим системима. Неко је за то узимао новац. То је био антиурбани, антиградски феномен

педесетих - шездесетих година, који сад, када је Европу захватила беспослица, постаје кључни проблем. Француска је 1989. године почела покрет вБанлије 89г-Покрет поправке периферије. Ти простори, као што знате, били су на периферији, као сателити. Дакле, да се вратимо једноставно оним колегама који ово што се зове "ново" што се зове ново стављају у контекст односа према постојећем. То ми се чини да је битно зато што ту долазимо, до елемената постмодерне културе, урбанизма, до новог сензибилитета према постојећем.

Постојеће је фундаментални ресурс, духовни, физички, који зато што постоји, обележава живот, време, културу, људске интересе. Постоји нека енергија (која се чулно осећа) за све што постоји. Дакле, однос према *новом* је однос према *постојећем*.

Друго, однос према постојећем мислим да не сме бити ни ропски, ни деструктиван, као што је био. Постојеће је као и све људско, увек нешто и варљиво, и стварно, у исто време, нека врста димензије, која има своју дубину, своју тежину, која има и своје слабости, трансформације, промене, доградње,

рушења. Швеђани руше. За Швеђане није уопште више проблем да у новим насељима наместо осам спратова буде три, префабрикација монтажа горе, демонтиража доле, оно што се радило пре - радиш сада и тако даље. Дакле, *процес трансформација*, промена, обнове, доградње, проширења, смањења и неких других приступа, мислим да би био битан за све оно што се радило и педесетих, шездесетих, седамдесетих година.

Ради се о једној од основних слабости свих нових насеља: она су била грађена као *моно-функционалне целине*. Чуди да нико од колега није више то артикулисао. Нема те естетике, нема те планске филозофије, нема те памети, нема те технологије, која може од становања, као јединог програма у граду, да направи (нарочито кад су то огромне "маса простора") град.

Морамо да схватимо предности мањих градова, јер код њих, хоћеш - нећеш има повезивања функција. Дубоко верујем да је то кључна тема: промена садржине појединих објеката, што се већ увелико ради. Мука је што се то ради у центру, па се стамбене куће претварају у бизнис, зато што је то рентабилно, а то се не ради у подручјима која су нова. Било логично да

се поједини пословни простори формирају пре свега у новим "насељима". Оно што је "централна зона" и кад се тиче старих објеката све више је "пословна", све више постаје пуста. Процес значајног осиромашења централних делова градова, тиме што су сувише пословни, а све мање стамбени, мислим да постоји. Сад би требало радити обрнуто, као стратегија: врло је важно да данас, престанемо да планирамо хомогено, већ треба да планирамо стратешки.

Додавањем програма и мењањем постојећих нова насеља би се ослободила трагичног синдрома спаваонице. То је њихова коб. Освајале су се територије, које су биле најслободније, јер су оне биле наводно најјевтиније, инвестиционо најповољније. Нисам економиста, али нико не гледа "експлоатацију" тог насеља. После тога - саобраћајни систем. Све те лепоте приградске уз Ибарску магистралу која води у седам метара профила педесет, седамдесет хиљада становника. Дакле губљење времена и наш грађанин плаћа страховито, то што је отишао у ново насеље.

Трећа тема која ту постоји мислим да је исто тако кључна када се говори о новим

насељима: то је њихова стерилност, њихово свако одсуство идентитета, дакле, урбанитета. Не мислим да би урбанитет спасио урбани ниво о ком сам говорио: слаба доступност, никаквих радних места, никакви програми. Гертруд Штајн пише: "Кад смо дошли тамо, тога тамо није било; било је једно нигде." То стално "нигде", у 45 блоку, који је поновљени седамдесети блок, у социалном контексту, економији, друштву, масовној изградњи, "задовољавању народа", бесцењу.

Не мислим да су урбанисти за то "криви", не мислим ни да су они оловка у друштвеној руци. Питање је увек мере. Урбанисти не смеју бити нити "робље" своје плате, нити бунтовници свога времена. Мислим да ни једно ни друго нема смисла. Ми смо стручни људи који можемо да понудимо знање граду, избор, професионалну енергију, имамо дужност да се не покоравамо и имамо дужност да не правимо револуције.

Дакле факт монотоније, стерилности, "слободностојеће куће у зеленилу", све то заједно, учинило је насеља и "ново" отвореним за важне промене, за обнову. Изграђене су наше "екранке". Ми смо чак и књигу имали:

Castex, De Paule, Panerai, три аутора, "Урбане форме", поднаслов "De l'ilot a la barre" Нисмо могли да преведемо и поднаслова у нашем преводу нема. Превод би гласио "Од урбаног блока, традиционалног облика урбане планиметрије, до огромних зидова".

У Санкт Петербургу од пет милиона становника, три милиона живи у тим "кућама" од двадесет четири спрата. А у руској производњи кућа, која је још гора него наше, око 40% енергије грејања иде у ваздух, сви зидови пропуштају. То је била та "силосна архитектура" тих времена.

Да се вратимо на тему идентитета, мислим да је то остало кључно. Са тиме иде, одсуство сваког поистовећења мене са "мојим просторима", а тако одмах иде и вандализам, никакво одржавање, одсуство потребних енергија. Ни једна служба, ни једна држава не може платити, онолико колико граду треба да он живи пуним животом. "Слободно-стојећа кућа" на сунцу, зеленилу, голишави момци, голишаве даме се сунчају, бесциљним корацима и тако даље. Нови Београд, нема ни бицикличке стазе.

Не можемо више само "генерално", ми морамо и конкретно. Сећате се: у

књигама, је писало: "Сусретно планирање" - оно одозго и одоздо. Људску срећу никоме не можемо донети, то је јасно; али можемо допринети осећању квалитета живота. Једне године, овде, деведесет пете, био сам у ЦЕП-у, и говорио о концепта визмеђуг. Аустралија која има двадесетак милиона становника, направила је национални покрет "Бољи градови". То је почело деведесетих и до данас траје, национални покрет да се градови учине бољим. Свака провинција се бори, уређују, "трче" и ја претпостављам да је то некаквог утицаја имало и на наш Урбанистички савез Србије и да је неки покрет почео. Поправљање града, деловање у њему, мислим да је кључ који не може, не треба, не може да чека велике револуције, трансформације, промене. Мислим да се ради о једној новој култури партиципацији.

Са партиципацијом смо имали шта смо имали, али проблем јеурбане културе, проблем непрекидног деловања у граду и преко медија. Ни једно време није хомогено, не постоје хомогена времена, не постоје срећна времена, него само нова или "виша" времена, која се преклапају и у којима има бољих и лошијих дана, има сигурно.

У нашој земљи педесет посто људи не ради, педесет посто званично; од оних педесет посто што ради - тридесет посто само иду на посао и враћају се кући; оних двадесет посто "мученика" су жртве једног програма и на њих пада полиција, војска, социјално осигурање, школовање, и тако даље - све оно што треба да омогући модерну државу у двадесет првом веку. То не може.

Мислим да град заиста јесте барометар. Немци данас увелико раде са урбаним форумима. Урбани форум је свакомесечни скуп људи из политике, из економије, из приватне праксе, из струке, из интересних група. Када сам ја био у Ванкуверу 1976. године, ми смо имали било три стотине шездесет различитих социјалних група. Значи град је један скуп читавог низа људи. Треба оживети људске интересне групе да артикулишу своје право, своје обавезе и да онда у тим форумима заиста и буду.

Шта треба урбаниста да буде? Човек који показује, на сцени града, различите интересне групе, конфликте тих интереса. Ми не треба да одлучујемо и не смемо. Ми морамо да дајемо алтернативе.

Мислим да је АУПА, Савез

урбаниста српских, војвођанских пред једном великом историјском раскрсницом. Мислим да је урбанизам, често, био дисциплина апсолутиста, воље и сила. Хоћемо Османа, хоћемо разне Милоше Обреновиће и кажу сви да су то били "најбољи урбанизми". Дакле, то мислим треба одбацити. Сад се налазимо у времену, где би могли, као струка, да изградимо нову стратегију, нову филозофију. Не од данас до сутра, него систематски, упорно, на дуже стазе, на десет година, да у овој средини урбанизам остане једна легитимна дисциплина, а не "маргинална група" стручњака који седе у Заводима и не примају плате или једва.

Свако од вас може наћи парче хлеба, може променити струку, али град без својих урбаниста паметних, отворених и спремних на неку врсту интеграције различитих идеја, интереса као и на обнову новог, обнову старог, очување новог, очување старог, трансформације, поправке и тако даље, не може. Оно што ради Париз са својим насељима, што ради Барселона: на баш тим социјалним просторима усред нових насеља. Они праве нови парк, они праве нову пешачку зону. Уз то иде и "урбани аниматор", иде и борба за

запошљавање, за интеграцију.

Више не можете планирати, а да људима не објашњавате шта је "адвокатско", а шта је "преговорно планирање". Преговарате са више група: приватним сектором, јавним сектором. Ни једна политичка партија о граду ништа не говори, град је за њих отпадак. А то значи да нису политички свесни.

Кад је било гласање пре две године у Паризу, била је једна стара тржница и председник општине је рекао: "Биће нови комерцијални центар, шопинг." Бунили су се грађани ишли код њега. Он је рекао: "Ја сам председник двадесетог арондисмана, "губите се" можете на гласање. И они заиста сруше гласањем тог председника. Он изгуби изборе због тржнице. Они целу ноћ прославе останак тржнице. У развоју двадесетог арондисмана, победили су социјалисти зато што су били интелегенти и што су прихватили да је тржница елемент идентитета, елемент културе, елемент урбанизма, без кога двадесети арондисман не може живети.

Да скратим, чини ми се да смо и ми у ситацији коју само мобилизацијом наших снага и стручних професија, затим изласком из наших кабинета, изласком из

наших вечитих методологија и свих оних наших теорија, које ја дубоко поштујем, морамо ући у урбану политику међу грађане и на терен наших градова. Ови нови простори градова највероватније најсликовитије и најречитије показују оно што се заиста у друштву догађа. Морамо се питати где процеси, где су људи, где су интереси, где је виталитет, где је разноврсност, где су енергије, где су радна места, где је живот, где је све оно без чега ниједан урбанизам нема смисла.

Проф. др Братислав АТАНАЦКОВИЋ,
дипл. простор.планер
Географски факултет у Београду

О свему овоме што сам пажљиво пратио, трудио сам се да себи одговорим да ли су архитекте и урбанисти животно одговорни, или да ли су одговорни за живот? Слободан сам да поставим овакво питање. На основу реченога, осећај затегнуте ситуације и проблематике се не може избећи. Слушао сам г. Кара-Пешића, па онда г. Бојовића и остале учеснике у расправи. Негде тамо на обзору хоризонта, назире се силуета живота. Поготову је то присутно у полемици о цивилизацијама. Или, се говори о обнављању новог. Слободан сам да предложим колегама, који се конкретно баве овим проблемима, да изађу на крај Народне баште и да свакога ко излази са Стрелишта питају због чега излази. Видећете да на Стрелишту станују "потомци - Скита", јер за све што им треба излазе са Стрелишта. Сигуран сам да ово нешто говори. Мислим да посветити главну пажњу амбијенталности, а немати у виду

суптилности живота, је беспредметно. Моја је слобода да тако гледам. Како ући у то? Чујем овде, да је добар архитекта онај који има свога фараона. При томе се и урбанисти и архитекте, јасно је, заклањају иза нечега. Мој приступ томе је други. Граница мог биолошког индивидуума је мој епидермис. Некада је имао право да у интегритет моје личности кроз епидермис улази врач. Касније је то радила надри-медицина.

Данас то раде хирурзи. Отворе ми слободно стомак, претурају и раде шта мисле да је целисходно, затворе ме и кажу: "Ти си умро, тако је морало да буде". Ја мислим да нисте ни Ви драге колеге далеко. И Ви отварате утробу људима на сасвим други начин. Направите то што сте рекли, кавез два са три, па се човек ту мучи. Дигнете га небу под облаке. Направите од њега свемирско биће које је изгубило осећај да је земља под њим и створите такве личности, како је једна моја студенткиња рекла: Молим Вас Ви ми говорите о Земљи и земљишту, а ја када сам на земљи имам осећај гробља. Њена интимна релација према земљи и према средини, према некој природи има основу у перцепцији са сахраном. И није чудо, како

је говорила, да док дођем у додир са земљом ја имам осећај гробља. Можемо рећи девијантност, али молим Вас ко ће да буде одговоран за ту општу психичку ситуацију свих тих људи. Ви нисте. Одговорни су психијатри, јер их не лече. А, ко их разбољева? Ја не кажем да сте само Ви.

Немојте ме погрешно схватити, ја не оптужујем, нити сам дошао да се противим. Слободан сам једино да заједно са Вама о томе размишљам.

Сада, ако би то превео на неке сфере науке, па Вам рекао да је то већ давно дефинисано са неке позиције антропоцентризма и биоцентризма, где је у биоцентризму у центру глобални живот - природа, а у антропоцентризму човек - природа. И поред тога што се природа јавља и у једном и у другом виду, схватање те природе на значи исто. У биоцентризму природа и човек су у садејству до те мере да је $\text{био} = \text{природа}$, а у антропоцентризму тога знака једанакости нема. У антропоцентризму се природа налази у подређеном положају и служи као објекат и то само човеку, његовој вољи и жељи. У биоцентричном приступу нема жеље и

воље. У антропоцентризму све је жеља и воља човека.

Ви говорите да сте послушници. Ја не бих рекао да сте послушници. Рекао бих да је Ваша воља и жеља јако присутна, извините. На прво место ту стављам архитекте. Воља архитекте је некако Богом дата. Ви ако мени градите кућу и ја кажем јесте добро је то овако у пројекту, а ја бих желео то овако - следи: "Молим Вас, не кварите концепцију пројекта".

Не говорим да пројект не живи и да нема право да живи. Има. Да ли имам и ја то исто право. Крај приче. И онда ви кажете немате вољу и послушници сте. Послушник сам ја, а не Ви. То је истина.

Ја станујем у центру Панчева у улици Ђуре Ђаковића број 7. Прошла је нова улица. Нов ниво. Од улице до моје капије постало је врло стрмо.

Нико није урадио прилаз. Ја не могу да улазим у гаражу више од 20 година и када ћу моћи? У међувремену: једном ми је неповратно украден ауто, два пута са враћањем, а о оштећењима на паркингу и да не говорим. Због такси-станице испред куће, сваки истовар-утовар је посебни роблем.

Овај део улице Ђуре Ђаковића још увек након реконструкције нема кишне канализације. Сваки пљусак, ми пливамо као на Марковом Тргу у Венецији.

Процењујем да воде кроз земљиште ремете стабилност објеката и куће нам пуцају.

Кад се градила нова Пошта порушен је део улице иза броја 7. Мој плац постаје ивични према новом паркингу. На страну лопови и пробисвети који нас посећују рекао бих више из забаве, јер су све већ однели што им је одговарало. Како је насипан материјал за паркинг, онда је мој зид унапређен и добио је улогу потпорног зида. И наравно он то није могао да издржи. Потискиван од насуте масе пао је у башту.

Када је грађена градска канализација, за ул. Ђуре Ђаковића 3, 5 и 7, нема канализације. За вас су добре и Ваше сенк-јаме. Плаћамо исто као и други.

Уплатили смо плин. До нас никако још да стигне итд... Да не говорим о Аутобуској станици, о броју аутобуса. Да свакога јутра сви аутобуси прођу у сменама дуго време чекајући свој ред вожње, паркирани испред наших кућа са неугашеним моторима. И то је сваке ноћи од 3 сата па надаље.

Зар није могла Станица за такси да буде испред Главне поште да не слушамо пијанце до 3 сата, а од 3 сата аутобусе итд.итд.

И сада Ви кажете немате моћ. Велику моћ имате. Сасвим конкретно разговарамо. Ту Ви имате веома велику моћ. Имате право исто као хирург, а са становишта што сам рекао антропоцентризам - биоцентризам. У антропоцентризму Ви сте врло јаки, ту је Ваша воља врло значајна.

А сада када већ помињем вољу. То је оно што сам већ рекао у антропоцентризму је све воља и жеља човека. Истина нису сви људи исти. Поготову не у жељи. Жеље би биле и веће да нема отпора средине, а тај отпор средине није ништа друго до одбрана природе од онога што није део њене закономерности и опште усклађености. Тај отпор средине, није ничија жеља и није последица мисаоног процеса, као што је то жеља. То је пре свега, због тога што та општа усклађеност не потиче од човека-мисаоног бића. Због тога се човек и не може равнати са отпором средине, која је последично условљена немисаоношћу која битише у природи, управо у отпору средине.

Ја сам питао Вас да ли су архитекте и урбанисти животно одговорни и да ли су одговорни за живот? Одговорићу сада Ја. Нису. Нису, јер и човек као носиалац жеље није животно одговоран. Таквим је једино човек у читавом живом свету. Живот није неозбиљна ствар и из тих разлога живот се поверио тој несвесној, непогрешивој, општој закономерности. Или, могло би се рећи то и тако, да општа закономерност не сматра живо неозбиљном ствари, да би га поверила мисаоном процесу. Јер где се мисли, ту се и греша. Да не би било грешака због тога, док наш мозак спава, срце ради, бубрези раде, дисање тече. Шта је са оплодњом, рађањем, растом, старењем. Шта је са смрћу. Смрт је управо најбољи показатељ због чега су општа законитост и живот у суштинској вези. Рекли би смо: Смрт је отпор средине и због тога је несврхисходно и помишљати о некој победи отпора средине. И да закључим: Живот није према себи неодговоран. Неодговорним га чинимо Ми и оно што звучи апсурдно, чинимо га неодговорним Ми једини који мислимо. У овоме је мало могуће нешто померити. Антропоцентричност је епизодна у односу на биоцентричност и још једном на то на

немисаоност, општу усаглашеност, отпор средине. Знате ли кроз шта ће се вратити отпор средине. Кроз умањен фертилитет свих који живе у условима које смо им наметнули. Кроз опште психичко и психо-физичко стање. Кроз целокупно здравствено стање и кроз многе друге видове који секу основ живота. Ко то треба да поправи? Они који стварају услове живота. Синиша Станковић је написао, са еколошког становишта гледано, врло значајну студију у светским размерама: "Оквир живота" . Мислим да се са овим покушајем АУПЕ и овде прави "оквир живљења".

Господо архитекте и урбанисти, ако нисте у АУПУ убадили П од просторног планирања, мислим да сте Ви за оквир живљења јако одговорни, мислим да би у тој сфери биле корисне неке урбанистичко-архитектонске опсервације: (У публикацији сте навели три нивоа: архитектонски, урбани и урбо-архитектонски) дозволите мени да ја убадим и планерски. У тој основи архитектонско-урбанистичке и просторно - планерске опсервације, ова компонента бављења човеком и његовим животом мора бити на првом месту, па тек далеко иза тога

долази ово о чему је говорио г. Бојовић о архитектонским помодарству: ове године се у архитектури носи само ово, идуће године оно, а шта је са окосницом која повезује услове живљења? Не како живи једна генерација, већ како тече живот. Да ли би то могла да буде озбиљна тема, шта мислите?

Љиљана БЕЛОШ, дипл.инж.арх.
Урбанистички завод Београд

Прво бих желела да се захвалим свим учесницима који су дали свој допринос и својим радовима омогућили нама, увид у њихове идеје, мотиве и стремљења, а затим организатору што нам је омогућио да се поново окупимо у Панчеву после годину дана, што није заборавио старе пријатеље и госте и што је успео да позове нове, и будуће чланове **АУПЕ**. Мислим, да ко једном дође и учествује на **АУПИ**, то не заборавља и постаје део те манифестације.

Посебно ми је задовољство да могу, међу цењеним колегама, да поздравим нашег чувеног професора Ранка Радовића (молим остале учеснике да се не осете повређеним, што посебно истичем излагање професора Р.Радовића).

За добро планирање потребна је мобилизација свих снага, и штета је што овде није неко из локалне власти, јер то што ми као урбанисти предлажемо, причамо, планирамо, ако немамо могућности да то спроводимо онда је то

само стварно тај папир.

Ја се залажем за онај концепт где је наш задатак да се боримо, да се наметнемо друштву и средини, да укажемо на потребу и значај враћања струке, иначе ако то не будемо успели, чини ми се да онда стварно све више долазимо у ситуацију да наши планови немају основа и да ми уопште нисмо потребни.

Везујем се на излагање колегинице Весне Поповић, која са жаљењем констатује да се у пракси мало бавимо правим темама, а више легализацијом и појединачним интересима. Очигледно да и Нови Сад као и Београд болују од исте бољке.

На стручним комисијама за урбанизам, чланови комисије се питају шта они ту раде, јер су теме и планови такозване "легализације", тј. већ реализовани објекти.

Враћам се теми, јер "Обнова новог", како већ рекоше сви претходни излагачи, је врло инспиративна тема, и ако могу себи да дозволим слободу и да приметим да су сви на ту тему, елаборирали оно што им је специјалност, што их мање или више тишти, то јест доказује да је тема свеобухватна и може се кроз различите

призме пропуштати.

Осврнућу се на оно што се ради у Урбанистичком заводу Београда, а то је у највећем броју израда регулационих планова. Сви се ти планови раде за просторе и делове града који су углавном изграђени. Изграђени, да ли изградњом старих или изградњом нових зграда. Значи, враћамо се на питање, да ли је то изградња и обнова већ створених матрица или обнова "новоизграђених блокова". Сусрећемо се са проблемом и дивље-бесправне градње.

Међутим, оно што јесте потребно и што јесте задатак урбаниста, је оно на шта нас потсећају речи професора Ранка Радовића „да архитекта-урбаниста 70% свог радног времена треба да проведе на терену". Упознати окружење, природу, спознати већ изграђену структуру, издвојити из тога оно што је квалитет и што је репрезент зоне, јер нам за успостављање нових критеријума и правила која утврђује неки план не може служити подстандардна зграда и парцела као и нешто што је тренутно мода, или хит.

Значи, детаљно проучавање и анализирање претходно израђених анализа, студија, планских докумената, природних фактора, климе, геологије,

социоекономских односа, појединаца и група, однос грађана према тој средини, њихова брига за очувањем амбијента, њихове жеље и потребе и још много тога, што ће омогућити нама урбанистима да донесемо прави суд и меру за нешто што се планира ново.

Познато је да се наши планови раде дуго, али молим вас, не могу само урбанисти сносити кривицу за тај дуготрајни процес "планирања".

Шта је са геодетским подлогама и њиховим ажурирањем - ово заслужује посебни стручни скуп.

Да ли је неком познат случај да је донета одлука о изради Регулационог плана а геодетски план био већ припремљен?

Шта је са процедуром усвајања...?

Неко се жали на "Закон". Сматрам да се Регулациони план може урадити у складу са Законом о планирању и уређењу простора и насеља и да је већи проблем што неке наше колеге не могу да се ослободе извесних навика из времена израде Детаљних планова.

Регулациони план, сам назив говори, мора да садржи регуле - правила. Он је пропис, и као такав мора да буде јасан, недвосмислен, без описивања,

образложења и анализа. Све што је било потребно да би се урадио добар Регулациони план садржи Документација плана.

Задатак Регулационог плана је да разграничи Јавне површине од површина друге намене и да дефинише правила изградње, регулације и парцелације.

Обзиром да је Регулациони план, јавни документ, на основу кога се издаје дозвола за градњу, сваком будућем градитељу он треба да буде доступан, јасан, лако читљив. У излагању колега Бранко Бојовић помиње израду парцеларних планова 30 година овог века. Пошто је и ово тема која заслужује да јој се посветимо бар једнодневном сесијом, могу само да приметим да из данашње позиције архитекта - урбаниста може завидети свом колеги из оног времена.

Али, и поред свега што се дешава око нас сматрам да морамо да се изборимо за своје место под сунцем и да једноставно овакве скупове користимо да разменимо мишљења и искуства и можда упутимо одређене иницијативе надлежним министарствима.

Јер читаво наше постојање је оправдано ако служимо кориснику -

градитељу куће, и стварању града.

Ето то би било укратко, уз извињење што излагање није било унапред припремљено, и одраз је претходних инспиративних излагања.

Петар ШИЈАН

Удружење за заштиту градитељског наслеђа и амбијената Београда

Ја се прво захваљујем што сам дошао овде и што имам могућност да уопште комуницирам са људима у Панчеву. Врло сам пријатно изненађен са оним што сам видео у Панчеву, Могао би да препоручим да се и у Београду ради слично у овој главној улици, и волео би да кажем нешто из једног другог угла. Мислим и јасам грађанин користим простор, бавим се заштитом и изменама закона, око десет година са успехом.

Нешто бих рекао о планирању.

Свакако да би планирањем у простору требало да се бави тим специјалиста и сваки од њих би требало да замисли себе као корисника простора. Устав и закон нам даје одређене смернице и свако ко се бави просторним планирањем, требало би да их добро познаје. На пример, у "Закону о планирању и уређењу простора и насеља", члан 17. став 7., се каже да се генералним

планом града утврђује нарочито заштита природног и непокретног културног добра и амбијенталне целине. Значи, да је планер тај који први води рачуна о затеченом стању на терену и који уз помоћ стручњака Завода за заштиту споменика културе мора да узме у обзир не само културна добра, већ амбијенталне целине. Планирање објеката од општег интереса такође се мора вршити по одређеним критеријумима и уз уважавање приватне својине, која је Уставом загарантована, осим када то захтева општи интерес који је дефинисан чланом 20, Закона о експропријацији. Дobar пример су свакако искуства европских земаља, где се само у интересу целе земље, приликом изградње националних ауто-путева или железница, дозвољава експроприација. Али, ни наш "Закон о заузимању приватних непокретних добара за опште народну потребу" из 1866. године, није лош пример. По њему: параграф 4. "...заузимање туђег добра има се чинити само када је крајња потреба и то уколико је више могуће тако да ни за приватна лица, а ни за касу државну одвећ осетно не буде".

Према том при заузимању има се на следеће околности позор обратити:

1. Ако се потреба каква има да

измири, а нема се своје какво место за ту потребу, гледаће се најпре, да ли се у општини какво место налази која не би **ЛЕЖАЛО ПОД ЗГРАДАМА**, или не би се на усеви употребљавало, или под закуп давало.

2. Ако се потреба по себи не тражи да се искључиво ово или оно место заузме, већ би све једно било да се ма које и ма где место заузме, свакако ће се гледати да лошија земља и од мање вредности зграда заузме.

3. Ако би било случаја да један ималац добра, радије би своје добро уступио, а други теже за потребу пак које се измирити има, све је једно заузело се једно или друго добро, онда ће се свакако одговорно пре заузети добро кога је ималац склон да исто уступи.

4. Исто тако, предпоставиће се свагда оно добро које неће никакве забуне при преносу чинити ономе, код кога би и само право сопствености имаоца сумњиво било, или би више њих учешћа у томе имали, или би дуговима интабуларним оптерећено било.

Параграф 6. Ако се какво приватно добро зацели под два и три, параграф 3. заузети се има, а то се **ДОБРОВОЉНО ПОГОДБОМ** свршити није могло,

Министар Грађевина, разложивши опстојатељно потребу, за коју се добро мисли заузети, чиниће предлоге Државном савету да он реши има ли места заузимању.

Параграф 9. Ако би се где заузимањем земље и каква зграда поместити или рушити имала, општина ће такову како где за сходније нађе, или својим трудом и трошком на другу земљу имаоца, где овај зажелео буде пренети или исплатити.

Значи да се планирање мора базирати на заштити својине и да се увек мора водити рачуна да и објекти од општег интереса могу бити изграђени тамо где најмање сметају, где најмању штету чине. Садашње парцеле градског грађевинског земљишта, треба да се што мање мењају из простог разлога, што ће после доношења Закона о денационализацији, на тај начин својина моћи да се врати власницима којима је одузета. Градови треба да буду по амбијенталним или просторним целинама вредновани путем зонирања, што би многим планерима олакшало посао, јер би знали шта не треба ни по коју цену рушити.

Градови као целина имају своје амбијенте и грађани их као такве и доживљавају. Свако ко сматра да је град

само план на папиру греши и нема ауторског права да сам одлучује у каквом ће граду људи убудуће живети.

Ја се прво захваљујем што је неколико учесника имало врло хуман приступ животној средини, односу према простору, а верујте ми да и грађани сами, се боре за то. Ми се трудимо да променимо законе, да то омогућимо и да урбанисти са тимом других стручњака, уз сугестије грађана створе град какав грађанин жели. Јер и даље схватам да је град оно што је око нас, да као такав има своју душу, то пише и овде на једном панелу. Према томе, нико нема право да се у ту душу меша на неадекватан начин. Природа и оно што нас окружује сама по себи је савршено, тако да је свака интервенција у природи врло деликатна ствар.

Мр. Мирко РАДОВАНАЦ,

дипл.инж.саобр.

ЈУГИНУС Београд

Мислим да је потребно рећи нешто мало и о саобраћају, о том нашем несрећном систему који је свакако, доста утицао и позитивно и негативно да наши и стари и нови градови функционишу овако како функционишу тј. никако. Неколицина учесника је већ начела ту тему, а мислим да није било довољно речи о томе.

Нажалост не могу много да говорим о примерима новог из других градова, него углавном о Београду. Пример Београда је свакако најкарактеристичнији и довољан да се увиди проблем.

Говорити о обнови новог у саобраћају је доста тешко, јер евидентно је да саобраћајна инфраструктура није адекватно пратила изградњу осталих садржаја. Тешко је говорити о обнови нечега чега нема у довољној мери, бар као новог. Истовремено, саобраћајни систем није само инфраструктура (што се веома

често погрешно сматра и сходно томе и неадекватно третира). Саобраћај је у ствари један сплет инфра структуре и једног много сложенијег система организације кретања. Та организација првенствено зависи и од понашања становника. То је ствар коју су овде неколицина такође споменули. А мислим да је то једна јако важна тема. Саобраћајна инфраструктура само треба да задовољи транспортне захтеве становништва, који зависе од понашања и жеља индивидуа и група. У толико се саобраћајни систем разликује од осталих инфраструктурних система, јер основни учесници у саобраћају - људи, имају могућност да мисле, тј. могу да бирају. Зато је третман саобраћајне проблематике максимално деградиран стављањем у исти кош са канализацијом, струјом, итд. То је поље у коме се нешто може урадити, а на чему се мало радило у досадашњој пракси.

Ми смо успели да направимо велике спаваонице, велика насеља, Нови Београд има око триста хиљада становника, а саобраћајна инфраструктура није адекватна. У другим новим насељима, нема новог саобраћајног система (осим локалне нове саобраћајне инфраструктуре). То

указује на несклад у изградњи града и саобраћајне инфраструктуре.

Ми смо неке ствари на Новом Београду предимизионисали. Направили смо булеваре са по шест трака. На неким од њих имамо данас лежеће полицајце, јер ничему не служе, да би смањили брзину на њима. Конкретно булевар АВНОЈ-а. Слично је и са булеваром Ослобођења у Новом Саду. Он води у Мишелук, планирано и непостојеће насеље на десној обали Дунава. То су, чини ми се неке ствари које би се могле поправљати, или прилагођавати новим захтевима.

Неко је овде споменуо један значајан параметер - буџет времена. Посебно ми је то мило јер сам на томе магистрирао пре једно петнаест година, на страним искуствима. То је ствар којом се овде нико не бави. Ми у оквиру органичног буџета времена, а такође и органичног буџета новца, можемо да се крећемо у окружењу, који има своје физичке границе. Мени се чини да нисмо обезбедили у новим насељима такав систем комуникације, да, у оквиру ова два ограничена буџета путовања могу да се обаве основне дневне потребе.

Конкретно на примеру Новог

Београда који је замишљен, као блоковски систем 400 x 400 метара. Концепт је био да се на ободима блокова налазе јаки системи масовног превоза. То је кретање од четири стотине секунди (ако се крећемо брзином од једног метра у секунди), којим се може доћи до метроа (пет - шест минута). Затим, метром се за пет - десет минута стиже до центра града. Значи, за неких петнаест или двадесет минута може се апсолутно постићи задовољење свих транспортних захтева. Међутим, пошто метроа нема, потребно је око четрдесет пет минута да се стигне до центра. Самим тим грађани морају потражити задовољење неких својих дневних функција у зони становања. Нажалост, централни садржаји нису адекватно пратили овај развој становања и зато имамо киоске, зато имамо чудо које се дешава и које нико не може да обузда, а с обзиром на њихово свакодневно ницање, очигледно је да функционишу веома добро.

Обнова новог у саобраћају - саобраћај је бар један део урбаног планирања и планирања живота уопште, мора да крене и од промене начина функционисања, уопште свих наших животних активности. О томе је говорио професор Атанацковић.

Данас немамо више масовни одлазак на посао, прво ни радно време није како је било, без обзира на ове санкци, реч је о једном тренду који је кренуо почетком деведесетих година, да радно време није више тако фиксно детерминисано. Нови тренд (приватног) бизниса, мења и захтеве за кретањем.

Поставља се питање да ли нама треба систем, који ће у једном кратком периоду да превезе огромну масу људи. Ја то више пута говорим, мислим да се Београд налази пред једном великом, врло значајном дилемом: питање метроа, који је базиран на једном старом саобраћајно-технолошком концепту, за масовни превоз људи, на одређеним коридорима. Данас је потражња за кретањима расута дисперзно, како у простору, тако и у времену. Колико знам ова садашња власт у Београду покушава да га оживи, ја се бојим да ће бити велики проблем оправдати изградњу таквог концепта. Наравно, одређени висококапацитетни систем је Београду неопходан.

Неко од предходника је рекао да нешто што је велико и ново је и добро. Јесте, шездесетих година су се правиле широке улице и булевари по свету који су

имали некакав другачији концепт, другачију регулацију, околину., Данас ти булевари доживљавају једну декомпозицију или, демоделацију. Укидају се поједине траке за транзитни - брзи саобраћај, а вубацујег, трамвај, пешачке или бицикличке стазе, сервисни прилази, итд. Тако се могу декомпоновати и наши булевари у новим насељима. Врше се вештачка умирења саобраћаја. "Traffic calming" како га зову, је сад један велики шлагер. Значи уводе се сасвим један нови систем комуницирања прилагођен сасвим другачијем начину живота. Наравно ми сад говоримо о Европи. У овом тренутку смо доста далеко од тога, мада смо у једном тренутку били веома близу, бар у размишљању, ако не у реализацији.

То су елементи о којима треба размишљати приликом обнове новог. Јер то ново је само на пар места искључиво ново или есклузивно ново, оно је апсолутно увек у додиру са старим, а о старом и о реконструкцији старог смо већ толико пута причали.

Бата Стојков је споменуо анкету грађана из Русије. Они су се исто усрећили са новим градовима и концептом њихове изградње, као и ми. Мислим да су то ствари

јако значајне, ми смо потпуно укинули истраживање. Могу да вам поменем, ево ту имамо један мали материјал, управо смо у Панчеву урадили једно мало истраживање - анкету на четири ваше железничке станице Беовоза. нажалост то још никога у Панчеву није заинтересовало. Мислим да истраживања, о начину живота, начину кретања, начину провођења свих активности, (activity approach), посматрању у току 24 сата, могу да нам одговоре како треба да мењамо градове (и нове и старе).

Такође једна значајна ствар, вредност времена постаје сасвим другачије, некад нам је било најзначајније време да одемо на посао. Данас постоји јак покрет у свету који валоризује слободно време тако што више га више вреднује него, рецимо време проведено на послу. Сасвим нешто друкчије. Време одласка и повратка са посла, није више највредније (бар са становишта јединке). Више се вреднује време проведено у забави, са породицом, у позоришту. При вредновању саобраћајних система, пошто је познато да у моделима вредновања значајан утицај има вредност времена, раде се софистициранији модели са различитим вредностима времена за различите сврхе путовања и различите

активности..

Овакав нови приступ размишљању о новом квалитету дивота, понашања, кретања, активности, мора бити примењен у обнови новог у нашим градовима.

Братислав МИЛЕТИЋ,

дипл.просторни планер
"Енергопројект" Београд

Моја дискусија била би лична дилема. Обнова новог, је нешто што се мени не чини довољно јасним. Знам да обнова старог представља најчешће реконструкцију делова града или објеката који су нагрижени зубом времена. Обнова новог је временска димензија коју не могу да препознам.

Шта је уствари ново, да ли је то као кад кажемо нова ера, па од почетка нове ере је све ново? Шта је то што би смо у урбанизму и градитељству третирали као ново? Да ли све што је настало после другог светског рата можемо третирати као ново, или је ново нешто од прошле године? Да ли је нешто ново што има свој век трајања, или пак гарантни рок па када истекне, после тога више није ново и потребно је да се обнови реконструише или сервисира?

Та дилема мени дефинитивно остаје неразјашњена. Данас нисам могао да препознам, шта је заиста тема овог скупа у

погледу обнове новог.

Вероватно и у оквиру новог постоји нешто што је квалитетно, иако смо данас најчешће чули примедбе на рачун новог. Спратност и висина нових објеката је најчешће помињана као проблематична, као и да има много других грешака које су последица таквог планирања и изградње. Чак смо и кривце покушали на неки начин да набројимо и препознамо у свему овом.

Ја сам дефинисао три врсте криваца, а препознао их у дискусијама данас. Пре свега на прво место бих ставио нашу струку. Политичаре смо често спомињали као могуће кривце за све ово што ми чинимо. И на трећем месту као кривца бих ставио економију. Она нам је најчешће крива зато што много тога не можемо да реализујемо, јер проблем је у новцу. Пошто сам схватио да овде међу нама политичара нема, а ни пара знамо нема. остали смо ми сами. Значи ми смо ти који би неке ствари требали да овде на овом скупу, макар као закључак донесемо и да даље проследимо политичарима, а економија нам остаје за неко ново боље време.

Вероватно многе лоше ствари су се дешавале у већим градовима широм Србије. Значи проблем са новим везан је за

градове као што су Нови Сад, Београд, Ниш, Суботицу и друге градове, који представљају центре региона. Таквих проблема могу рећи скоро да нема у Црној Трави, тамо готово да нема ни киоска. То значи да људи одлазе из тих крајева, најчешће у напред наведене градове. То су последице једног озбиљнијег али погрешног стратешког планирања, на нивоу наше државе. Има и других проблема, који су утицали на величину Новог Београда и Београда уопште, а као полседица су правила да сва војна лица кад заврше са својим радним веком имају право да бирају место живљења. Ко по правилу скоро сви су изабрали да живе у Београду. То је део неке политике планирања где ми нисмо могли да утичемо, али само могли неке друге ствари да евентуално усмеримо.

У сваком случају и сада и раније је било доброг и лошег у планирању и изградњи простора. Да ли смо у стању да препознамо у оквиру новог шта је добро, па да евентуално то што је добро примењујемо надаље у пракси. Верујем да има много добрих ствари и време ће нажалост то непобитно показати, а онда то више неће бити ново.

И оно што би на крају желео то је да

ли и уопште организатор овог скупа размишљао да после овог скупа донесе *неки закључак* или *нека декларација* или не знам како би то већ назвали, коју би смо упутили некоме за кога сматрамо да дели део кривице за ово што се дешава у простору и свега око нас.

Душан ЈАНАЋ, дипл.инж.арх.
Сремска Митровица

Свима поздрав, колегиницама и колегама. Ја сам мислио да се не јављам за реч, пошто није услишена моја молба да се појавим, после много цитираног Ранка Радовића. Ипак захваљујем што овом приликом као последњи за говорницом, имам част да овај скуп, са пар речи затворим.

Све ово што је до сада речено, речено је на сјајан начин. Било је ту дивних анализа, просторних, политичких, економских, било је филозофских понирања, социолошких есеја и свака додатна реч би била сувишна.

Ја хоћу ову прилику да искористим, пре свега, да свима људима из Панчева пожелим да издрже. То нигде нема да неких стотинак архитектата у једном граду, без обзира на разна опредељења и да не помињем отрцане фразе о тешким условима, ово успешно одрађују, сви усмерени ка једном цију. То је пример који за сада једиствен. Ја тиме хоћу посебно истакнем улогу, ових људи из Панчева, ове

АУПЕ, ове архитектуре, урбанизма, урбаниста Панчева. Они успевају сваке године да анимирају сву панчевачку грађанску јавност, посебно културну. (Наше стручне асоцијације и војвођанска и српска у овом су маргиналне појаве. То могу одговорно да кажем.) Дакле све заслуге Панчевцима.

Други разлог је то, што је ово мени прилика да се јавно опростим од мени драгих колегиница и колега, пошто време и Закон неумитно чине своје Ћ дошла је пензија.

Један аспект ове теме можда није довољно истакнут, иако је елабориран индиректно, и савршено формулисан (опет Ранко Радовић). Ја сам наине одавно постављао себи питање: Шта је то ново? Кад почиње старо? Шта је то обнова новог? Ми смо у свим досадашњим законима, па и у овом, увек имали хирархијских планова. Зна се шта су то стратешки, шта су то средњорочни, шта су то краткорочни - реализаторски... И направимо план, па уместо да буде средњорочан, траје тридесет година. Ми се после тога бавимо послом које се зове обнова новог!? Може да нам се деси да кроз двадесет и више година, поново

дођемо у ситуацију да обнављамо то исто ново!? Једина права формулација Ђ већ речена - је да је урбанизам дисциплина континуитета и да он увек мора полазити од валоризоване вредности затеченог.

Не прихватам ни да је Чобнова новогЧ можда испитивање сопствене савести. Ми смо увек у одређеним временима радили по савести, какву смо имали, за коју смо били образовани, можда и усмеравани. У мом радном веку, најкраће је трајало оно што се звало Чусмерена друштвена изградњаЧ. То је остарило пре него што се туш осушио на нашим плановима. Многи од Вас то добро знате. Мислим дакле, да новог практично нема. Има континуитет постојећег.

Када смо елаборирали на Дивчибарама све ово што је овде изложено, по једном методу који мени није баш прихватљив (увек сам сматрао да треба дефинисати основни концепт саобраћајнице и функционалне матрице, па затим поделити сегменте простора обрађивачима), а сада ми се чини да можда нисам у праву.

Разуме се, ови резултати не могу да се институционално понуде без синтезног елабората који се зове "СТРЕЛИШТЕ", јер

надлжни начелник општине не може другачије да га пусти у процедуру јавног увида и усвајања.

Сећам се да ме је један млади тим колега импресионирао решењем и начином размишљања и у вези с тим желим да истакнем морални аспект ове теме. Ми морамо да разликујемо шта је то ново код нас, а шта у свету. Оно што се код њих реализује за пет година по неком плану који има исту категорију и ниво као и наш, код нас се реализује кроз тридесет година. За то време и сами смо сведоци разних промена: технолошких, економских, социјалних, друштвен-политичких и што је најважније - генерацијских. Уместо да будућим генерацијама намећемо решења, оно што нисмо у стању да урдимо за сада и за нас, сутра трега са пуним правом већ трећа генерација у том истом простору да свој амбијент условјава и решава.

То је најважније, шта ми сад хоћемо да урадимо и неком наметнемо кад је тај већ трећа генерација дошао и нашао се ту у том простору па његово је право пре свега да то што се зове његов амбијент условљава и решава.

Још једну, мислим важну примедбу имао сам на Дивчибарама у вези са

величином плацева за индивидуалну изгрдњу породичних стамбених зграда. Рекао сам да плацеви у Банату не могу бити већи десетак квадратних метара већи од куће и да је то у супротности са генетском одредицом човека из равнице.

Не може се човек монтањар, један са каменог крша и један Банаћанин, сводити на исту меру. Свако од њих генетски носи у себи поглед и схватање о простору.

Сава МИХАЈЛОВИЋ, дипл.инж.арх.
ЈП "Дирекција за изградњу и уређење
Панчева" Панчево
Сектор за просторно и урбанистичко
планирање и пројектовање

Ја ћу на крају, пре свега захвалити колеги Јанаћу на упућеним топлим речима, схватајући да оне нису куртоазне, већ одраз његовог убеђења и његових идеала. Поздравићу такође и иницијативу коју је он у Сремској Митровици, на сличну тему организовао у сарадњи са професором Радовићем и групом са факултета у Новом Саду.

Не мислим да колега Јанаћ одласком у пензију престаје да буде активан, напротив, имаће више времена да учествује на оваквим скуповима, те и даље рачунамо на њега и овде и у другим местима где се будемо сретали.

Желео би да захвалим свима који су омогућили да наша манифестација АУПА протекне како смо замислили, укључујући и овај стручни скуп. То су пре свега

Скупштина општина Панчево и ЈП "Дирекција за изградњу и уређење Панчева" Панчево, која је изнела цео терет организације ове наше овогодишње манифестације, а богами и сносила трошкове, као и спонзори који су у томе припомогли.

Поред свих присутних, како оних који су нам својим излагањима отворили нове канале размишљања. Захваљујем и свима осталима који су стрпљиво слушали. Али на крају бих поздравио све активне учеснике АУПЕ: госпођицу Анђелу Ђуровић, госпођу Факету Кајић, Љиљану Царић, Милицу Тома, Милоша Дамјановића, Весну Радовановић, Освита Петкова, Јона Лапата, Дејана Дунића, Оливеру Суботић, Данијелу Станојевић, Владимира Дошена, Бранислава Маринковића, Душанку Антонијев-Стајић, Ана-Марију Конвенц-Вујић, Стевана Ђурића, све наше драге колеге који су уложили велики труд да направе овакав амбијент у коме смо сви уживали.

Хвала вам свима и видећемо се догодине.

Азбучни списак учесника стручног скупа АУПА 1998. "ОБНОВА НОВОГ"

А

Анђелић, Слободанка; Министарство грађевина РС Београд,
Атанацковић, др Братислав; дипл. прост.планер, проф. Географски факултет у Београду

Б

Белош, Љиљана; дипл.инж.арх.,Урбанистички завод Београд,
Бојовић, Бранко, дипл.инж.арх., ИАУС Београд
Болдорац, Сава; дипл.социолог ЈП "Дирекција" Панчево Сектор за урбанизам

В

Вашут, Мирјана; дипл.простор.планер, ЈУП Сремска Митровица
Вукајловић, Владимир; дипл.социолог, ЈП "Дирекција" Панчево Сектор за урбанизам

Д

Дорчић, Марија; дипл.инж.арх., ЈП завод за урбанизам Кикинда
Дуњић, Дејан; дипл.инж.арх., Панон траде Панчево

Ђ

Ђоковић, Весна; дипл.прост.планер ЈП за изградњу Обреновца
Ђурић, Стеван; дипл.инж.арх., "Про Урбиа" Панчево,
Ђуровић, Анђела; дипл.инж.арх., ДОО "Термомонт" Панчево

Ж

Живојиновић, Драган; дипл.инж.арх., Музеј примењене уметности Београд

Ј

Јанаћ, Душан; дипл.инж.арх., ЈУП Сремска Митровица
Јелисавац, Едита; дипл.инж.арх., Ливница Кикинда Организација
Јовановић, Миодраг; дипл.инж.арх., Про-инг Београд
Јовановић, Ружица; дипл.инж.арх., ЈП Урбанизам Нови Сад
Јовановић, Слободан; дипл.инж.арх., Градска управа Нови Сад

К

Кайћ, Факета; дипл.инж.арх. ЈП Дирекција Панчево, Сектор за урбанизам
Кара-Пешић, Мр Живојин; дипл.инж.арх., "А43"

Л

Лападат, Јон; дипл.инж.арх., "Дирекција" Панчево, Сектор за урбанизам
Литвиновић, Часлав; дипл.инж.арх., "Панпројект" Панчево

М

Маринковић, Бранислав, дипл.инж.арх.
Милетић, Бранислав, дипл.прост.планер, "Енергопројект" Београд
Мрвош, Душка; дипл.инж.арх., ЈП "Дирекција" Панчево

Н

Николић, Бранислав ЈП "Дирекција" Сектор за урбанизам, дипл.инж.арх.
Новаковић, Лидија; дипл.инж.арх., ЈП за грађевинско земљиште комуналне делатности и путеве, Зрењанин

П

Павловић, Биљана; дипл.инж.арх., ЈП "Урбанизам" Нови Сад
Петков, Освиг; дипл.инж.арх., ЈП "Дирекција" Панчево Сектор за урбанизам
Покрић, Марија; дипл.инж.арх., ЈП Завод за урбанизам Суботица

Поповић, Весна; дипл.инж.арх., Завод за урбанизам Нови Сад

Р

Радосављевић, Зоран; Министарство грађевина РС Београд

Радованац, Мирко; дипл.инж.арх., ЈУГИНУС

Радовановић, Марија; дипл.инж.арх, ЈП "Дирекција" Панчево Сектор за урбанизам

Радовановић, Весна; дипл.инж.арх., ЈП "Дирекција" Панчево Сектор за урбанизам

Радовановић, Зоран; дипл.инж.арх. Министарство грађевина РС Београд

Радовић, проф др Ранко; дипл. инж.арх., Факултет техничких наука Нови Сад

Рапајић, Дејан; ЈП Пословни простор Нови Сад

Рашајски, Никола; дипл.инж.арх. ЈП "Дирекција" Панчево

С

Станковић, Мирољуб; дипл.инж.арх., ЈП Завод за урбанизам Ниш

Станојевић, Даниела; дипл.инж.арх., "Екостан" Београд

Старчевић, Снежана; СО Обреновац Одсек за урбанизам

Стојков, др Борислав; дипл.инж.арх. ИАУС Београд

Ф

Ференчак, Мр Миодраг, дипл.инж.арх., Министарство грађевина РС Београд

Ц

Царић, Љиљана; дипл.инж.арх., "Medan company" Панчево

Џ

Џинић, Милена; дипл.инж.арх., ЈП завод за урбанизам Суботица

Ш

Шијан, Петар Удружење за очување градског наслеђа и амбијената Београда

ТЕКСТ ЗА ЗАДЊУ КОРИЦУ:

Стручни скуп са темом "Обнова новог" настао је као неопходна пратећа манифестација АУПЕ (Архитектура и урбанизам Панчева), на исту тему. Он се исказао као реална потреба досадашњих скупова ове врсте, да се на теоријском плану расправља тема која је у оквиру манифестације генерално разрађена. Овогодишња тема је ту могућност понудила, организатор је искористио и материјале доставио научној, стручној јавности и грађанству на оцену.